M. Tullii Ciceronis

ORATIONUM SELECTARUM LIBER,

Editus in usum Scholarum Hollandiæ & West-Frisiæ:

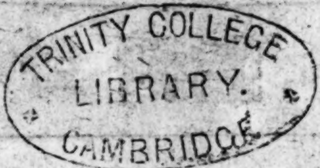
EX DECRETO

Illustriss. D.D. Ordinum ejusdem Pro[illegible]

LONDINI,

Impensis *R. Chiswell, A. & J. Churchhill, S. Smith, B. Walford, M. Wotton, & G. Conyers.* 1700.

TRINITY COLLEGE
LIBRARY.
CAMBRIDGE

AD

LECTOREM.

I*N hac nova orationum* Ciceronis *selectione, quæ Mandato illustriss. D. D. Ordinum facta est, idem præstitimus, Benevole Lector, quod in Epistolis; nempe, ut, perlustratis diligenter omnibus, eas excerperemus, quarum lectio juventuti plurimum esset profutura, sive ob Formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarumque momenta, sive denique ob oratorii artificii applicationem. Quum vero eos, qui in epistolis supradictis initiati sunt, in eloquentiæ patris Orationibus plane perpetuoque esse hospites, inconveniens sit: ideo harum usus ut cum illarum conjungeretur in ditionis hujus scholis, merito fuit consultum.*

ORATIO I.

Quæ est pro

Aulo Licinio Archia Poeta.

Argumentum.

Syllanus & Carbo *legem tulerant, ut ii Cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus & domicilium in Italia, tum cùm lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies apud Prætorem professi essent. Hac lege adductus* Gracchus *quidam*, Archiam *Poetam in judicio accusavit, quod in urbe se pro Cive gereret, cùm non esset Civis. Negavit enim* Archiam *adscriptum esse fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ a* Syllano & Carbone *in Italia domicilium habuisse, ac apud Prætorem professum esse.* Cicero *cùm unicè diligeret Poetam, hac Oratione ipsum in magna frequentia & concursu hominum literatorum, defendit. Ac primùm comprobat* Archiam *legitimum civem esse, cùm* Heracleæ *& aliis civitatibus adscriptus sit, & tum, cùm lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac deniq; apud Prætorem professus sit. Deinde, cùm causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem* Archiæ: *quibus persuadet judicibus,* Archiam, *etiamsi non esset civis, cum sit tamen propter eruditionem & merita erga populum Romanum, in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico judicio novum & ineptum*

batur laudare studia literarum, ac personam, excusat se Cicero *in exordio, quòd novum dicendi genus in forum adferat, alienum à consuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale est: Status verò conjecturalis, an* Archias *sit civis. Hoc confirmat à testibus, & objecta dissolvit.*

SIquid est in me ingenii, judices, quod sentio quàm sit exiguum; aut siqua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse; earum rerum omnium vel imprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet: Nam quoad longissime potest mens mea respicere spacium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus quo cæteris opitulari & alios servare possemus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ità dici fortè miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina: nè nos quidem huic cuncti studio penitùs unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; & quasi cognatione quadam inter se continentur.* Sed nè cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in judi-

judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani lectiſſimum virum, & apud ſeveriſſimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentiâ, hoc uti genere dicendi, quod non modo à conſuetudine judiciorum, verùm etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam, ut me pro ſummo poeta, atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique Prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarum paulò loqui liberiùs: & in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minimè in judiciis periculiſque tractata eſt, uti propè novo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à vobis tribui concedique ſentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non ſegregandum, cùm ſit civis, à numero civium; verùm etiam, ſi non eſſet, putetis adſciſcendum fuiſſe. Nam, ut primùm ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit. Primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili & celebri quondam urbe, & copioſâ, atque eruditiſſimis hominibus, liberaliſſimiſque ſtudiis affluenti) celeriter anteceſſere omnibus ingenii gloriâ contigit. Poſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctâque Græciâ, ſic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii, expectatio hominis, expectationem ipſius adventus, admiratióque, ſuperaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac diſciplinarum; ſtudiaque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iiſdem in oppidis; & hic Romæ propter tran-

quillitatem reipubl. non negligebantur. Itáque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate cæteriſque præmiis donârunt; & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimârunt. Hac tantâ celebritate famæ, cùm eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſule & Catulo. Nactus eſt primùm conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cùm res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. Sed enim hoc non ſolum ingenii, ac literarum, verum etiam naturæ, atque vertutis fuit, ut domus quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico & ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio; vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Craſſo colebatur. Lucullos verò, & Druſum & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cum teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd cùm non ſolùm colebant, qui aliquid percipere aut audire ſtudebant, verum etiam, ſiqui fortè ſimulabant. Interim ſatis longo intervallo, cùm eſſet cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea Provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm eſſet civitas æquiſſimo jure, ac fœdere, aſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque cùm ipſe per ſe dignus putaretur; tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heraclienſibus impetravit. Data eſt civitas Syllani lege & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus aſcripti fuiſſent, ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent; & ſi ſexaginta diebus apud Prætorem eſſent profeſſi.* Cùm

hic

hic domicilium Romæ multos jam annos haberet; professus est apud Prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico ampliùs: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heracleæne esse eum ascriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide, L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui hujus judicii causâ, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interiisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: & cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domicilium Romæ non habuit is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit? At non est professus? immò verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegióque Prætorum, obtinent publicarum tabularum authoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit levitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignâsset, Metellus homo sanctissimus, modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ se commotum esse dixerit.

His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cùm ità ſint, quid eſt quod de ejus civitate dubitetis? præſertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus. Etenim cùm mediocribus multis, & aut nullâ, aut humili aliquâ arte præditis gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic ſummâ ingenii prædito gloriâ noluiſſe; quid? cum cæteri non modò poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint; hic qui nec utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, rejiicetur? Cenſus noſtros requiris ſcilicet. Eſt enim obſcurum proximis cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia: primis Julio & Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui ſit cenſus, ità ſe jam tum geſſiſſe pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, nè ipſius quidem judicio, in eum civium Rom. jure eſſe verſatum: & teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, & adiit hæreditates civium Rom. & in beneficiis ad ærarium delatus eſt à L. Lucullo Prætore & Conſule. Quære argumenta ſi qua potes: nunquam enim hic neque ſuo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur; quia ſuppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures convitio defeſſæ conquieſcant. *An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta*

varie-

varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum: cæteros pudeat, si qui ità se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ità vixi, judices, ut ab illis nullo me unquam tempore, aut commodum, aut otium meum abstraxerit; aut voluptas avocârit, aut denique somnus retardârit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis: quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio & facultas: quæ quantacunque in me est nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem prosequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot & tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum

lumen

lumen accederet. Quammultas nobis imagines, non solum ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores, & Græci, & Latini reliquerunt; quas ego mihi semper in administranda repub. proponens, animum & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam: Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt istáne doctrinâ, quem tu laudibus effers, eruditi fuerunt; Difficile est hoc de omnibus confirmare; sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos, & moderatos,& graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpiùs ad laudem atque virtutem, naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam confirmatióque doctrinæ; tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere: ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò, si nihil ad percipiendam colendámque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem*

oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur; qui cùm esset senex motuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergò ille corporis motu tantum amorem sibi conciliârat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatémque ingeniorum negligemus; Quoties ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim vestrâ benignitate: quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore; quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis; quæ verò accuratè cogitatéque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni oratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrina & præceptis, & arte constare; poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & solitudines voce respon-

respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cùm omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad pop. Rom. gloriam laudémque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur.* Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem lubentissimè audiret? Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Rom. exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac toti-

us belli ore ac faucibus ereptam eſſe, atque conſervatam: noſtra ſemper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cùm interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt trophæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Charus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius. Itaque etiam in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At iis laudibus certè non ſolum ipſi qui laudantur; ſed etiam populi Rom. nomen ornatur. In Cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi Marcelli Fulvii, non ſine communi omnium noſtrûm laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus; Latina ſuis finibus, exiguis ſanè continentur. Quare, ſi res hæ quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò minùs manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam famámque penetrare: quod cum ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ dimicant, hoc maximum, & periculorum incitamentum eſt, & laborum. Quàm multos ſcriptores rerum ſuarum magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulum adſtitiſſet, O fortunate, inquit, adoleſcens,

qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & vere. Nam nisi Ilias extitisset illa; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nonne Theophanem Mytilenæum scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit, & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset; ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla cùm Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiâsset. Quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum malus poeta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub ea conditione nè quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid à Q. Metello pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloriâ ducitur.* Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatémque dispiciunt, prædicari se ac nominari

nari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attii amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen & musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à musarum honore & à poetarum salute abhorrere. Atque ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, próque universa rep. gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorúmque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quà quidem detracta, judices, quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certè si nihil animus præsentiret in posterum, & si quibus regionibus vitæ spacium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri; sed cum omni posteritate adæquandam.* An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis labori-

busque

búſque verſamur, ut cùm uſque ad extremum ſpacium, nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cùm ſtatuas & imagines non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſè multi ſummi homines reliquerunt: conſiliorum relinquere, ac vertutum noſtrarum effigiem nonne multò malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo ſpargere me ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc verò ſive à meo ſenſu poſt mortem abfutura ſunt, ſive ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam ſpéque delector. Quare conſervate judices, hominem pudore eo, quem amicorum ſtudiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate; ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis; cauſa vero ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ità ſint, petimus à vobis, judices, ſi qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe; ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur: quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti atque dicti: ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus eſſe videatur: Quæ de cauſa, pro mea conſuetudine, breviter ſimpliciterque

dixi,

dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certò scio.

ORATIO II.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

Ant. Luschi Argumentum.

M. Marcellus *civis Romanus, amplissimus atque clarissimus in dissentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cum multis aliis Senatoribus, civibúsque Rom. Confecto autem bello,* Cæsar *victor multos ex inimicis suis, fautoribúsque* Pompeii, *in patriam restituit, & ad pristinam dignitatem, inter quos* Ciceronem: *& postmodum deprecante senatu, populóque Rom. restituit &* Marcellum, *& ad patriam & ad pristinam dignitatem: non obstante quòd* Marcellus Cæsarem *offendisset, & quòd* Cæsar *adhuc suspicari se diceret de voluntate* Marcelli: *tamen illa sua notissima benignitate suæ privatæ voluntati, publicam anteposuit voluntatem, unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæsarem, *quà ipsum de sua illa humanitate divino propè ore commendat: ostendens eum esse per suam clementiam*

mentiam in reſtitutione Marcelli *ſummam, atque immortalem gloriam conſecutum. Deinde oſtendit multis rationibus non debere* Cæſarem *de aliquo ſuſpicari, & tamen eum rogat, ut pro ſalute publica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua nec poſſit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.*

Diuturni ſilentii, P. C. quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit: idémque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam inauditámque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis P. C. reique pub. reddito non ſolùm illius, ſed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis & reipub. conſervatam ac reſtitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem cauſâ in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortunâ: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in veſtro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore ſtudiorum ac laborum meorum quaſi quodam ſocio à me & comite diſtracto. Ergo & mihi & meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, G. Cæſar, interclusam aperuiſti; & his omnibus, ad bene de omni repub. ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maximè in meipſo, ſed paulò antè omnibus, cum M. Marcellum Senatui populóque Rom. & reipub. conceſſiſti, commemoratis præ-

ſertim

sertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipub. tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnibus anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit, cùm summo consensu Senatûs, tum præterea judicio tuo gravissimo & maximo. Ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vere fortunatus ille, cujus ex salute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentiâ,aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi, tanta vis, tantáque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his esse laudem ampliorem, quàm eam, quàm hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri: nec verò disjunctissimas terras citiùs cujusquam passibus potuisse peragrari, quàm tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ità magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere

ducibus

ducibus, communicare cum militibus, nè propriæ ſint imperatorum, & certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes commeatûs, multùm juvant; maximam verò partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat, & quidquid eſt proſperè geſtum, id pene omne ducit ſuum. At verò hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paulò ante adeptus, ſocium habes neminem: totum hoc, quantumcumque eſt, quod certè maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſtâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quinetiam illa ipſa rerum humanarum domina fortuna in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert: tibi cedit, tuam eſſe totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur. Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: ſed tamen ea viciſti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique poſſit. Verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem non modò extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico. Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non ſolùm noſtris, ſed penè omnium gentium literis atque linguis, neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tubarum ſono. At verò,

cum

cum aliquid clementer, mansuetè, justè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ naturâ insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis? ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus. Te verò, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quà benevolentiâ complectemur? parietes, medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem, cùm C. Marcelli, viri optimi & commemorabili pietate ac virtute præditi, lachrymas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit: quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimámque familiam, jam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicâsti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnóque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes, quæ quidem tanta est, ut trophæis monumentisque tuis non ulla unquam allatura sit finem ætas. Nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas. At verò hæc tua justitia & lenitas animi florescet quotidie magis, ità, ut quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam

antè

antè æquitate & misericordiâ viceras, hodierno vero die teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipub. misero funestóque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conservavit: memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos amplissimos viros & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consessu vedetis. Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potius & falso atque inani metu, quàm cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendumque esse putavi; semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, sempérque mea consilia pacis, & togæ socia non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullo non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens; & sciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minimè obscurum fuit. Nam & hoc ordine, integrâ

tegrâ re, multa de pace dixi, & in ipſo bello eadem etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit: cùm pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit; cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortaſſe tum, cùm eſſet incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui verò victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat ſe maluiſſe non dimicare quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis. Noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe, non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam, ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alterius verò partis nihil ampliùs dicam quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidem enim non modò armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed, ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamſi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum & tam luctuoſum excitaverunt; vel placati jam, vel etiam ſatiati, aliquando omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris, & ſapientiam

contuliſſe. Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono, & fruere cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidam maximus eſt fructus jucunditáſque ſapienti. cætera cùm tua recordabere, etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis, quos in republ. tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modò ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere; tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & conſilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim aut pravitate aliquâ lapſis, ſed opinione officii, ſtultâ fortaſſe, certè non improbâ, & ſpecie quadam reipub. non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contraque ſumma laus quòd plerique minimè timendum fuiſſe ſenſerunt.

Nunc verò venio ad graviſſimam querelam & atrociſſimam ſuſpicionem tuam: quæ non tibi ipſi magis, quàm cùm omnibus civibus, tum maximè nobis qui à te conſervati ſumus, providenda eſt, quam, etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. tua enim cautio, noſtra cautio eſt: ut ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quàm parùm prudens. Sed quiſnam eſt iſte tam demens, qui ſcilicet tibi inſidiaretur? de tuiſne? tametſi qui magis ſunt tui, quàm quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? an ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? non eſt credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia ſumma ſit

adeptus,

adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At, si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, nè quid inimici tui? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerant, amicissimi sint. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam. simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in repub. tam nihil unquam nec de suâ, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tuâ salute contineri suam? & ex unius tui, vitam pendere omnium? Equidem de te dies, noctésque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleóque, cùm respub. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. si vero ad humanos casus, incertósque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat insidiarumque consensio: quem deum, etiamsi cupiat, opitulari posse reipub. credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni quæ jacere sentis belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: Omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantóque animorum ardore, & armorum, quin quassata resp. quicunque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multáque uterque Dux armatus faceret, quæ idem togatus fieri prohibuisset. quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus præter te mederi

nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi; satis te diu vel *naturæ* vixisse, vel *gloriæ*: satis, si ità vis, naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli nostro periculo sapiens esse. Sæpè enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse, credo; sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, cùm omnium salutem civium, cunctámque remp. res tuæ gestæ complexæ sint, *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hic tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi definies? quid, si istud nè gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parúmne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis satis, tibi uni parúm. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè parum est tum, cùm est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempub. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ. Siquidem gloria, est illustris ac pervagata multorum & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, ut remp. constituas, eáque tu in primis composita, summâ tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cùm & Patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate

satietate

tietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, sempérque immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore & spiritu continetur: Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoriâ seculorum omnium, quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper intuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam quæ laudet, expectat. Obstupescent posteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè atque latè: sedem quidem stabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissentio; cùm alii laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis post seculis de te judicabunt, & quidem haud scio, an incorruptiùs quàm nos. Nam & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia judicabunt. Id autem, etiamsi tunc ad te, ut quidem falsò putant, non pertinebit; nunc certè pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ volunta-

tes civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. non enim conſiliis ſolùm, & ſtudiis, ſed armis etiam, & caſtris diſſidebamus. Erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces; multi dubitabant quid optimum eſſet: multi, quid ſibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta reſp. eſt hoc miſero fatalique bello: vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret. neque omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exilio aut morte dignos judicaret. arma ab aliis poſita, ab aliis erepta ſunt. Ingratus eſt, injuſtuſque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille ſit melior, qui in acie cecidit, quàm qui in cauſa animam profudit. quæ enim pertinacia eſt quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. Sed quia jam omnis fracta diſſentio eſt armis, & extincta æquitate victoris: reſtat, omnes unum velint, qui modò habent aliquid ut non ſolùm ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis: niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, qua cùm antea, tum hodie vel maximè uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omnéſque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio) quoniam ſubeſſe aliquid putas quod cavendum ſit, non modò excubias, & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus & corporum pollicemur. Sed, ut unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio mea, maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt, quod ex omnium precibus & lachrymis ſentire potuiſti. Sed, quia non eſt aſtantibus omnibus neceſſe dicere,

çere, à me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, à te huic ordini populoq; Rom. & reip. reddito, præcique id à me fieri debere intelligo. nam lætari omnes non ut de unius solùm, sed ut de communi omnium salute, sentiò. Quod autem, summæ benevolentiæ est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello optimo & amantissimo fratri, præter eum quidem cederem nemini; cùm id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, molestiis, doloribus liberatus præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ego, ut omnibus me rebus à te non conservato solùm, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

ORATIO III.

Quæ est pro

Q. LIGARIO.

Argumentum:

Quintus Ligarius *civis Romanus, cum* C. Considio *consule profectus est legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provinciâ decedente* C. Considio, Ligarius, *præfectus provinciæ, mansit in* Africa: *postea cum bellum ex-*

arsisset inter Cæsarem *&* Pompeium. Ligarius, *nullo negotio se implicari passus est, ut dicit* Cicero; *nam* P. Accius Varus, *qui Prætor* Africam *obtinuerat,* Uticam *venit & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu: &* Ligarius *adventu suo quievit, sed necessitate mansit in* Africa, *quæ provincia contra* Cæsarem *tenebatur: ad quam provinciam bello ardente,* L. Tubero, *cum justo imperio sibi à senatu & sorte, ut moris erat, dato venisset, eam intrare non potuit, prohibente* Ligario, *ut asserebat ipse* Tubero, *unde ad* Pompeium *ivit in* Macedoniam, *& apud eum de injuria questus est, ut dicit* Cicero, *& cum eo fuit in bello civili: quo bello finito,* Cæsar *victor* Tuberoni *& multis aliis patriam restituit: sed* Ligarius *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæsare *semper fuerant; & cum* Q. Tubero *filius* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæsarem *accusavisset, quòd contra* Cæsarem *fuisset in* Africa, *quodque ipsum cum patre suo provinciâ prohibuisset:* Ligarium Cicero *hac insigni oratione defendit, & pro ipso gratiam* Cæsaris *nititur impetrare.*

NOvum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse eâ familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. itaque, quò me vertam, nescio; paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tuâ ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quòd latebat, confitendum est, ut opinor:

opinor: præsertim cùm meus necessarius C. Pansa fecerit ut id jam integrum non esset: omissâque controversiâ omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cùm à te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ità confitentem, se in ea parte fuisse, quâ te, Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum proconsule C. Considio profectus est, qua in legatione & civibus, & sociis ità se probavit, ut decedens Considius provinciâ, satisfacere hominibus non posset, si quenquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitùs: cui sic præfuit in pace, ut & civibus & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subito exarsit: quod qui erant in Africa, ante audierunt geri quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cæco quodam timore, primò salutis, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem. Tum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim, P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu

Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat: domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed nè ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ità se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. num igitur remansio? multo minùs. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm est legatus profectus; alterum cùm efflagitatus à provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ; cùm P. Accio quam cum concordissimis fratribus? cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cùm ipsa legatio plena desiderii ac solicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. L. signum alienæ à te voluntatis. cujus ego causam, animadverte, quæso, quâ fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes extimescit; ne quid tibi de alio audienti de seipso occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem: vide quanta lux liberalitatis & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur: quantum potero voce contendam, ut hoc populus Rom. exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto

etiam

etiam ex magna parte, nullâ vi coactus, judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cùm ipſe Imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: à quo hoc ipſo C. Panſa mihi nuncium perferente, conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit reddere, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis redderet.

Vide quæſo, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cùm de ſe eadem dicerem ignoſceret. cujus ego induſtriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio ſtudiiſque delector, vel quòd laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro: quis putet eſſe crimen, fuiſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe à Ligario queritur, & certè contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens. ad me revertar. iiſdem in armis fui. quid autem aliud egimus, Tubero, niſi ut, quod hic poteſt, nos poſſemus? Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum

ipſorum

ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio : Atque in hac cauſa nonnihil ecquidem, Tubero, etiam tuam, ſed multò magis patris tui prudentiam deſidero : quòd homo cùm ingenio, tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc cauſæ quod eſſet, non viderit. Nam ſi vidiſſet, quovis profectò, quam iſto modo à te agi maluiſſet. Arguis fatentem : non eſt ſatis : accuſas eum qui cauſam habet, aut ut ego dico, meliorem, quàm tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia ſunt, ſed prodigiis ſimilia, quæ dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti ſunt mores : uſque ad ſanguinem incitare ſolent odium aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne ſit ? ut domo careat ? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Brocho avunculo ſuo, nè cum ejus filio cenſobrino ſuo, nè nobiſcum vivat ? nè ſit in patria ? num eſt ? num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret ? Italiâ prohibetur, exulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, ſed vitâ, vis. At iſtud nè apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. Ipſe jubebat occîdi, nullo poſtulante : præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis poſt, quem tu nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt. Ego verò iſtud non poſtulo, inquies. Ità mehercule exiſtimo, Tubero. Novi enim te novi patrem tuum, novi domum, noménque veſtrum : ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certò ſcio, Vos non petere

ſangui-

sanguinem: sed parùm attenditis. Res enim eo spectat, ut eâ pœnâ in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an nè ignoscatur? hoc verò multò acerbius, multóque est gravius. Quod nos domi petimus precibus & lachrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quàm hujus humanitati: id nè impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut spero, non frustrà fecimus, tu derepente irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum pro fratris salute obsecrantium misereat: nonne omnem humanitatem exuisses? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miseria multorum, perfugium misericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio: si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantum tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria: quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de victis reperiantur quàm multi, qui, cùm à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quòd si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto, & misericordi mendacio, saluti civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset in tanto discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium: &, si es-

set

ſet alicujus, ejus certè non eſſet, qui in eadem cauſa & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. tum diceres, Cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. nunc quid dicis? Cave ignoſcas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox eſt: quà qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citius abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & poſtulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle ſe de Q. Ligarii ſcelere dicere. non dubito, quin admiratus ſis, vel quod de nullo alio quiſquam, vel quòd is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quidnam novi facinoris adferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit: alii errorem appellant, alii timorem: qui duriùs, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſimè, temeritatem: ſcelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat humana conſilia divinâ neceſſitate eſſe ſuperata. Liceat eſſe miſeros, quanquam, hoc victore, eſſe non poſſumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor. qui occiderunt. fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris verò crimine furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cùm pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus

vibus

vibus conveniret? Mihi verò, Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certe non viderentur, si me ut sceleratum à te conservatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio non bellum, non hostile odium, sed civile dissidium: utrisque cupientibus rempubl. salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erit penè par, non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ! quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? Poteramúsne, inquies, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cùm parere senatui necesse erat: vos tunc paruistis; cùm paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime verò, neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est ex S. C. cùm ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter communes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi unà eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam vinculum, quod iisdem

dem ſemper ſtudiis uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe. Sed ità quidam agebant, ita reip. ſanctiſſimum nomen opponebant, ut, etiamſi aliter ſentiret, verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet. Ceſſit auctoritati ampliſſimi viri, vel potius paruit: unà eſt profectus cum iis, quorum erat una cauſa: tardius iter fecit: Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius: nam, ſi crimen eſt prohibere illum voluiſſe, non minus magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, quàm aliquem ſe imperatorem eſſe maluiſſe. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certè habebat. Sed quoquo modo ſeſe illud habet, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non ſumus. Quid ſi eſſetis? Cæſarine eam tradituri fuiſſetis, an contra eam retenturi? Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det vel potius audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quo ſenatus eum ſórſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. non enim, ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut nè offendam tuas patientiſſimas aures; quàm ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam Provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximè infeſtam, in qua erat rex potentiſſimus, inimicus huic cauſæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuiſſetis?

ſetis: quanquam quid facturi fueritis, non dubitem, cùm videam quid feceritis. Prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria. Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum, cujus auctoritatem ſecuti, in ſocietatem belli veneratis? quod ſi Cæſaris cauſâ in provinciam veniebatis, ad eum profecto excluſi provinciâ veniſſetis. Veniſtis ad Pompeium: Quæ eſt ergò apud Cæſarem querela, cùm eum accuſetis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiamſi à Varo & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit. Sed vide quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarem, ut probo, tamen non commemorarem, niſi à te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? conſtantiam dico? neſcio an meliùs patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut à quibus partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipſas rediret? magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent, honos, nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex S. C. in provinciam ſuam venerat. Hinc pro-

prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus? non domum, ne iners? non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneràtis, languidiore, credo, studio in causa fuistis. Tantummodo in præsidiis eratis; animi vero à causa abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? pacis equidem semper auctor fui, sed tum serò: erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses: quanquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrùm vestras injurias, an reip. persequamini? si reipub quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? Si vestras; videte nè erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? Num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum: dum te in foro tenuit ratio bonorum tuorum: certe nunquam hoc modo, Ignoscite, judices, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthac ad parentem sic agi solet. Ad judices, Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen. Dic te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus

in

in præsidiis fuerit, quære. Taceo: ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus. Tum etiam fuit totus animo & studio tuus. Ad judicem sic agi solet, sed ego ad parentem loquor. Erravi, temerè feci, pœnitet. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas oro: si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cùm mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, & cognovi, quid maxime spectares, cùm pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quàm preces: neque spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te causas, ut dixi, Rogantium valere plus, quàm preces: ab iisque te moveri, maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc quæso considera, quod soles: possum fortissimos viros Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur reipubl. proponere. nôsti optimè homines. Animadverte horum omnium mœstitiam & dolorem. hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lachrymas squaloremque ipsius & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere.

Aut

Aut tres tibi Ligarii in civitate retinendi ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his eſt optatius, quàm patria, quàm domus, quàm dii penates, uno illo exulante. Si fraternè, ſi piè, ſi cum colore faciunt, moveant te horum lachrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit: te enim dicere audiebamus, Nos omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Videſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Martium, C. Cæſetium, L. Corfidium, hoſce omnes equites Rom. qui adſunt veſte mutatâ, non ſolùm notos tibi, verum etiam probatos viros qui tecum fuerunt? Atque his maximè iraſcebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos, ut quemadmodum cætera quæ dicta ſunt à te, ſic hoc veriſſimum reperiatur. Quod ſi penitùs perſpicere poſſes concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſquam dubitare quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & penè conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat, quidvis priùs futurum fuiſſe, quàm ut hi fratres diverſas ſententias fortunáſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti. Sed ierit ad bellum: diſſenſerit non à te ſolùm, verùm etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis intereſſem, memoriâ teneo, qualis tum T. Ligarius quæſtor urbanus fuerit erga te & dignitatem

tuam.

tuam. ſed parum eſt, me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliviſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) niſi, ut tu eum tui ſtudioſum & bonum virum judicares, nunc à te ſupplex fratris ſalutem petit: quam hujus admonitus officio cum utriſque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non ſolùm ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo M. Marcello reſtituto feciſti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus; ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo, cujus voluntatem clariſſimam ſemper habuiſti, & ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit, noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quàm ſæpiſſimè quærere. Nihil eſt enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior miſericordiâ eſt. Homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm ſalutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut poſſis; nec natura tua melius, quàm ut velis conſervare quamplurimos. Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certè natura breviorem. Quare, cum utilius eſſe arbitrer, teipſum, quàm me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantùm te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

ORATIO IV.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

Argumentum.

Deiotarus *rex amicissimus populo Romani. bello civili cum* Pompeio *fuit,& post pugnam Pharsalicam se contulit domum, atque deinde* C. Cæsarem *bella gerentem subsidiis adjuvat. Quare ab ipso* Cæsare *relictus rex fuit in regno suo aliquantulum ab eo, quia sibi* Pompeium *in amicitia prætulisset, rerum suarum parte mulctatus. Is* Deiotarus *post per Philippum medicum, servum suum (quem Romam cum legatis suis miserat) accusatus est apud* Cæsarem, *quia cum ipse* Cæsar *diversaretur in hospitio apud* Deiotarum *in castello Luceio, eum rex interficere per insidias voluerit, collocatis primum armatis in loco ubi erat regia dona daturus* Cæsari. *Deinde in balneo compositis insidiatoribus, cum* Cæsar *ire percuravisset, dicitur ab accusatore non voluntate* Deiotari, *sed suâ fortunâ esse servatus, etiam accusatus* Deiotarus *ab eodem, quod fuisset semper adversus* Cæsarem *animo impio atque alieno, quodque exercitum contra ipsum comparavisset, quodque nuncios ad Cœlium quendam inimicum* Cæsaris *destinare voluisset, quodque equites non bonos* Cæsari *misisset, & in his servum*

vum quendam judicatum : quodque bello Africano audiens Domitium periisse naufragio, Cæsarem *obsideri, versum* Græcum *dixisset diræ , atque suspectæ sententiæ, quodque præ lætitia vino obrutus in convivio saltavisset : quodque Blesamius legatus & amicus regius, regi scripsisset probra de* Cæsare. *Has accusationes Philippus ille servus & medicus intendit contra* Deiotarum, *Dominum suum, ut dicit hic* Cicero, *corruptus & subornatus à Castore quodam adolescente,* Deiotari *ex filia nepote, & avo suo inimicissimo. Contra quas accusationes inductas,* Cicero *coram* Cæsare *hanc orationem habuit.*

CUm in omnibus caussis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel ætas mea postulare : tum in hac caussa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi adferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunisque regis : quod ipsum, etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo : tamen est ità inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebamus pro perpetuis ejus in nostram remp. meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate alterius indignitate perturber. Crudelis Castor, ne dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri, & tegere debebat: com-

commendationémque ineuntis ætatis ab impietate & ſcelere duxerit: avi ſervum, corruptum præmiis, ad accuſandum dominum impulerit, & ad legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accuſantis, & dominum abſentem, & dominum amiciſſimum noſtræ reip. cùm os videbam cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimeſcebam. Nam, cùm more majorum, de ſervo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſſit etiam ab invito; exortus eſt ſervus, qui, quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus. Perturbat me C. Cæſar etiam illud interdum: quod tamen cùm te penitùs recognovi, timere deſino: re enim iniquum eſt, ſed tuâ ſapientiâ fit æquiſſimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam conſilium facinoris ineſſe arguare, ſi per ſeipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim ferè eſt qui ſui periculi judex, non ſibi ſe æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans ſingulariſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotáro, quàm intelligo quid de te cæteros velis judicāre. Moveor etiam loci ipſius inſolentiâ, quòd tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent. In tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquieſco: te unum intueor; ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionémque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente &

diſceptante

disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus adferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique testarer ipsum. sic cum & deorum immortalium, & populi Romani, & senatûs beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actióque causæ maximè debilitatur loco: tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit ad te ipsum referre: quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui cùm videantur neque ingenio, neque usu, atque exercitatione rerum valere; tamen ad hanc causam non sine aliqua spe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis & detrimentis propter offensionem animi tui meminerant: teque cùm huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cúmque apud ipsum de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam libera; nè residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, neque in præliis quàm in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates receperunt: te amicum, & placatum Deiotari regis aræ focique

viderunt. Cùm facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quanquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amici officio parùm functum, quòd propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quàm in tuam: cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si, cum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque, cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimúmque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati semperque versati. Cùm audisset, senatûs consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam; movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maximè verò perturbatus est, ut audivit Consules ex Italia profugisse: omnésque consulares, (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nunciis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur: nihil ille de conditionibus tuis, nihil de

studio

ſtudio concordiæ, & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quæ cùm ità eſſent, tamen uſque eò ſe tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati, literæque venerunt. Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritati rex Deiotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cùm dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima, & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit; quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatûs, quanti tui, quis ignorat? tanto ille ſuperiores vicerat gloriâ, quantò tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc miſero fatalique bello, quem ante juſtis hoſtilibúſque bellis adjuverat, quocum erat non hoſpitio ſolùm, verum etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus ut amicus, vel accerſitus ut ſocius, vel evocatus ut is qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremò venit ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prælio facto, à Pompeio diſceſſit: ſpem infinitam perſequi noluit: vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. ille exercitum Cn. Domitii ampliſſimi viri ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum, omnibus delegiſti,

pecuniam miſit : ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, quâ ad bellum utereris : ille corpus ſuum periculo objecit, tecúmque in acie contra Pharnacem fuit, tuúmque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit in conſpectu deorum Penatium necare hoſpitem : cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere : cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere : cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum, tyrannum inveniri : ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare ? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modò perfecto, ſed etiam cogitato ? At, credo, hæc homo inconſultus & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo ? quis tectior ? quis prudentior ? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentiâ, quàm fide, & religione vitæ, defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porrò, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non ſit audita ? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet,

posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quàm non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem! cùm, inquit, in castellum Luceium venisses, & domum regis, hospitis tui, divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat: huc te à balneo priùs quàm accumberes, ducere volebat, ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente esse corruptum, hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno, at id fieri potuit: primò occultiùs in potione vel in cibo: deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm est factum, negari potest. si palam te interemisset, omnium in se gentium non solùm odia, sed etiam arma convertisset: si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines verò fortasse celavisset. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit; id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quàm festivè crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. negavisti tum te inspicere velle. quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfectâ, continuò dimisit

exercitum? nullis erat alius insidiandi locus? At eodem te, cum cœnavisses, rediturum dixeras: Itaque fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cùm in convivio comiter & jucundè fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia: quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cùm præsens Deiotarus regio & animo & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem, vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid? nisi moderatè, nisi quietè, nisi ex hominis gravissimi & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit, occidere? in posterum, inquit, diem distulit, ut cùm in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi, sed tamen acta res criminosè est. Cùm, inquit, vomere post cœnam velle te dixisses, in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant insidiæ, at te eadem tua fortuna servavit. In cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive? ità non modò nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, etiam conscius. Quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimi-

inimiciſſimum ſciret eſſe nepotem ſuum, & C. Cæſarem, cui feciſſet inſidias; præſertim cum is unus eſſet, qui poſſet de abſente ſe vindicare; & fratres meos, inquit, quòd erant conſcii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret, quos ſecum habebat, te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis? Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in ſpeculis fuiſſe, cùm à te animo eſſet alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparâſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. poſſet; ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium & latrociniis tueretur, & imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat; nunc exiguas vix tueri poteſt. At miſit ad Cælium neſcio quem: ſed eos, quos miſit, quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem quos mitteret: aut eos, quos miſiſſet, non paruiſſe: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent, eos vinctos potiùs, quàm necatos fuiſſe. Sed tamen, cùm ad Cælium mittebat, utrùm cauſam illam victam eſſe neſciebat, an Cælium iſtum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè noſtros homines novit, vel quia non noſſet, vel quia noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites, non optimos miſiſſe tibi. Veteres, credo, Cæſar. Nihil ad tuum equitatum: ſed miſit ex iis, quos habuit, electos. Ait neſcio quem ex eo numero ſervum judicatum. Non arbitror: non audivi, ſed in eo etiam ſi accidiſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit: quomodo? ſperavit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore

 exitus,

exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Aſiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non ſolùm ad hoſpitium, ſed ad periculum etiam atque ad aciem præſtò fuit. Secutum eſt bellum Africanum: graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus ſit, ſeſéque & filium ſuum expoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo, inquit, tempore ipſo Niceam Epheſúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque, cùm eſſet ei nunciatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum eâdem ſententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum unà inimici intercidant.* quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus nunquam dixiſſet. Ipſe enim manſuetus; verſus immanis. Qui autem Domitio poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? tibi porrò inimicus cur eſſet, à quo cùm vel interfici belli-lege potuiſſet, regem & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet? Quid deinde? furcifer quò progreditur? ait hâc lætitiâ Deiotarum elatum, vino ſe obruiſſe, in convivióque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii adferre? Deiotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit unquam? omnes ſunt in illo regiæ virtutes; quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipuè ſingularis & admiranda frugalitas. etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes:

des: illa privata est. Ut volet quisque, accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Roman. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationésque jungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens nondum tantâ gloriâ præditus, nihil unquam nisi severissimè & gravissimè fecerit, is eâ existimatione, eáque ætate saltavit. Imitari potiùs, Castor, avi tui mores disciplinámque debebas, quàm optimo & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret: quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis optimè ut equis uteretur: ea tamen illum cuncta jam ætate exacta defecerant. Itaque Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm se ostentare? quàm nemini in illa causa, studio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amisso, ego, qui

pacis auctor semper fui, post * Pharsalicum autem prælium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solùm adepta sit, sed * habet etiam accusandi licentiam *. Calamitosus Deiotarus, qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modò apud te, sed etiam à suis accusetur. Vos vestra secundâ fortunâ, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sanè inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abjectam & obscuram è tenebris in lucem vocavit. Quis tuum patrem antea, qui esset, quàm cujus gener esset, audivit? Sed, quamvis, ingratè & impiè necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo. Adeóne, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? servum solicitare verbis, spe, promissisque corrumpere: abducere domo, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam ista corruptela servi, si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata; nulli parietes nostrum salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè, evolare potest, contráque nos pugnare: fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cùm

tribu-

tribunis plebis, M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocaviſſet, Scaurique ſervus ad eum clàm domum veniſſet, & crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet: comprehendi hominem juſſit, ad Scaurúmque deduci. Vide, quid interſit; (etſi iniquè Caſtorem cum Domitio comparo:) ſed tamen ille inimico ſervum remiſit: tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accuſatorem adhibuiſti. At ſemel iſte eſt corruptus à vobis? nónne cùm eſſet productus teſtis, & cùm tecum fuiſſet, refugit ad legatos?, nónne, etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nónne, audiente hoc Ser. Sulpitio clariſſimo viro, qui tum caſu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, ſe à te corruptum, tuis promiſſis in fraudem impulſum eſſe confeſſus eſt? quæ eſt iſta tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem veniſti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domeſticáque tuâ inhumantitate noſtræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Bleſamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem ſcribere ſolebat, te invidioſè tyrrannum exiſtimari: ſtatuâ inter reges poſitâ animos hominum vehementer offenſos: plaudi tibi non ſolere. Nónne intelligis, Cæſar, ex urbanis malevolorum ſermunculis hæc ab iſtis eſſe collecta? Bleſamius tyrannum Cæſarem ſcriberet? multorum enim civium capita viderat: multos juſſu Cæſaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & everſas domos: armatis militibus refertum forum: quæ ſemper in civili victoria

ſenſi-

sensimus, ea, te victore, non vidimus: solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus: & quem nos liberi in summa reipublicæ libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, unâ præsertim, cùm tam multas videat? valdè enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam si locus adfert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, & nonnunquam obstupefactis hominibus ipsâ admiratione compressus est: & fortasse eò prætermissus quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut planè Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, nè tibi illum succensere aliquid suspicere: quod abest longissime, mihi crede, Cæsar. quod enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cùm existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quo minùs à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim, si Antiochus magnus ille Rex Asiæ, cùm, posteaquàm à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnémque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset: dicere est solitus, benignè sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multò facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multum sustinuerat, hic erroris.

Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi & filio, nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, nè fortunæ quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo, atque virtute; quæ nullo modo possit amittere. quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt, Senatus verò judicia de illo tam multa, támque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monumentísque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ? quæ omnes docti atque sapientes summa; quidam etiam sola bona esse dixerunt: hisque non modò ad bene, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non succenset, (esset enim non solùm ingratus, sed etiam amens) verùm omnem tranquilitatem & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cùm antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustrà scribere solere: memini enim iisdem ferè verbis ad me te scribere, méque tuis literis bene sperare non frustrà

esse

esse jussum. Laboro ecquidem regis Deiotari causâ, quocum mihi amicitam respubl. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit; summam verò necessitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: sed cùm de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum à te oportet, nè beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam; nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est. occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges; & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in regibus. semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum verò regum, & amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges nè amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora verò sua, prò salute regum suorum, hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi nobisque omnibus jamdiu noti, eadémque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam scrip-

ſcripſerit. Hieras quidam cauſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam ſe à te in Deiotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe: in primis finibus tibi ſe præſto fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum: cùm à balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe: cùm illa munera inſpexiſſes cœnatus: cùm in cubiculo recubuiſſes: eandémque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit: non recuſat, quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe rigibus, aut incolumem famam cum ſalute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt; alterum conſervare, clementiæ tuæ.

ORATIO V.

Quæ eſt prima in

L. CATILINAM.

Argumentum ſuper quatuor *Catilinariis.*

Lucius Catilina, *teſte* Salluſtio Criſpo, *qui conjurationem hujuſmodi ſcripſit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, ſed ingenio malo pravoque. Huic ab adoleſcentia bella inteſtina,*

testina, rapinæ, cædes, discordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, supra quam credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens cupiditatibus, satis eloquentiæ, sapientiæ parùm; vastus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ *libido maxima invaserat R. P. capiendæ: neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis atque magis animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientiâ. Quæ utraque his artibus auxerat, quas suprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisque confisus, opprimendæ reip. consilium cepit: ad hoc quietis rebus ipsi consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod* Fulvia *nobilis mulier insolentiâ* Q. Curii *consocii cognitum propalavit. Quo accensis patrum studiis* M. Tullius, Cn. Antonius *Coss. declarantur. At* Tullius, *cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud P. C. publico in Senatu* Catilinam *præsentem invehit, monetque, ut ex prima invectiva liquet, urbe discedat. Indè per secundam invectivam milites seu* Quirites *in* Catilinam *hortatur: monetque si qui sunt*

ora-

conjurationis complices, abeant. Ad Quirites *item per tertiam. Qualiter conspirationem noverit, manifestat; rogatque grates agant diis, & indies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum consulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonstrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum consulit. Constitutio videtur generaliter conjecturalis. Dispositio verò est non ab artis institutione profecta, sed ad casum temporis, oratoris judicio accommodata.*

I

QUousque tandem abutere, Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatûs locus, nihil horum ora vultúsque moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit; vivit? imò verò etiam in Senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm. Nos autem viri fortes satisfacere reipubl. videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu Consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem

pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Tiberium Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem nos consules, perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus studentem manu suâ occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac repub. virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipub. consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, Consules desumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius Cos. videret, nè quid respub. detrimenti caperet. Nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario & L. Valerio Coss. permissa est respub. num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis, & C. Servilium mors à reipubl. pœna remorata est? At nos vigesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis: habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum; quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipub. periculis non dissolutum videri: sed jam meipsum inertiæ nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra rempub. in Etruriæ

faucibus

faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducémque hoſtium, intra mœnia, atque adeò in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero; credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quàm quiſquam crudeliùs factum eſſe dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certâ de cauſâ nondum adducor ut faciam: tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit qui te defendere audeat, vives; & vives ità ut nunc vivis, multis meis & firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempubl. poſſis: multorum te etiam oculi & aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt, Catilina, quod jam ampliùs expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtine me ante diem xii. Kalend. Novemb. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem viii. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis; verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe

lisse ante diem v. Kal. Novemb. Tum cùm multi principes civitatis Roman. non tam sui conservandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causâ profugerunt. num inficiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, meâ diligentiâ circumclusum, commovere te contra rempub. non potuisse? cùm tu discessu cæterorum, nostrâ tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? Quid? cum tute Præneste Kalen. ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensistine, illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, sed etiam videam, planéque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem: jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: convenisse eódem complures ejusdem amentiæ scelerisque socios. num negare audes? quid taces? convincam, si negas. video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales, ubinam gentium sumus? quam rempub. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt in nostro numero. P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimóque consilio, qui de meo, nostrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video, Consul, & de republica sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam eâ nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis

partes ad incendia: confirmâſti te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paululùm tibi eſſe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſtâ curâ liberarent, & ſe illâ ipſâ nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſalutatum miſeras, cum illi ipſi veniſſent; quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis eſſe prædixeram. Quæ cùm ita ſint, Catilina, perge quo cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiſcere: nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. educ tecum etiam omnes tuos, ſi minùs, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interſit: nobiſcum verſari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, támque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus. non eſt ſæpiùs in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi Conſuli deſignato, Catilina inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privatâ diligentiâ defendi. cùm proximis comitiis conſularibus me Conſulem in campo, & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotieſcunque me petiſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. eſſe conjunctam. Nunc jam apertè rempub. univerſam

petis,

petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus: sin (quod te jamdudum hortor) exieris; exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? exire ex urbe Consul hostem jubet, interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te tam in hac urbe delectare possit; in qua nemo est extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? Quid verò? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam fecisses, nónne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulâsti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, nè in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus senties, ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam

tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrum vitam ſalutémque pertinent. Potéſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cœli ſpiritus eſſe jucundus? cùm ſcias horum eſſe neminem, qui neſciat te pridie Calend. Januar. Lepido & Tullo Coss. ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, Conſulum & principum civitatis interficiendorum causâ, paraviſſe? ſceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipubl. obſtitiſſe? Ac jam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multò poſt commiſſa, quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem interficere conatus es! quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle deſiſtis. Quoties jam, quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties verò excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris ac devota ſit neſcio, quod eam neceſſe putas Conſulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua eſt iſta vita: ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo; ſed ut miſericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paulò antè in Senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? ſi hoc poſt hominum memoriam, contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cùm ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? quid, quòd adventu tuo iſta ſubſellia vacua facta ſunt? quid, quòd omnes Conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimulatque

atque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi, mehercle, mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem; carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum aspectum præsentiámque vitare? si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ullà ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit; & jamdiu te nihil judicat, nisi de parricidio suo, cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptióque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solùm ad negligendas leges & quæstiones, verùm etiam ad evertendas perfringendásque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt; tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totum esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat: non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin

ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit? Quid: quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid: quod, vitandæ ſuſpicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es, atque ut domi meæ te aſſervarem rogâſti. Cùm à me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tutò eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quod iiſdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum prætorem veniſti, à quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum M. Marcellum, demigrâſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, & ad vindicandum fortiſſimum fore putaſti: ſed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abeſſe debere, qui ſeipſum jam dignum cuſtodiâ judicaverit? Quæ cùm ità ſint, Catilina, dubitas, ſi hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam iſtam, multis ſuppliciis juſtis debitiſque ereptam, fugæ ſolitudiníque mandare? Refer, inquis, ad Senatum. Id enim poſtulas: &, ſi hic ordo ſibi placere decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. Quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio; ſi fortiſſimo viro, M. Marcello

dixiſſem: jam mihi Conſuli hoc ipſo in templo jure optimo ſenatus vim, & manus intuliſſet. de te autem, Catilina, cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. neque hi ſolùm, quorum tibi auctoritas eſt videlicet chara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, cæterique fortiſſimi cives, qui circumſtant Senatum: quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulò ante exaudire potuiſti. quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo; eoſdem facilè adducam, ut te hæc quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem, uſque ad portas proſequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dii immortales darent! tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minùs in præſens tempus, recenti memoria ſcelerum tuorum, ac in poſteritatem, impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta tua privata ſit calamitas, & à reipubl. periculis ſejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipubl. concedas, non eſt poſtulandum. Neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocârit. Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere. Ac ſi mihi inimico, ut prædicas, tu conflare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. Sin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum

manu:

manu: confer te ad Manlium, concita perditos cives, ſecerne te à bonis, infer patriæ bellum: exſulta impio latrocinio, ut à me non ejectus ad alienos, ſed invitatus ad tuos iiſſe videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam quam tibi ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? tu ut illâ diutiùs carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrænata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modò otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis conflatam improborum manum. Hic tu quâ lætitia perfruere? quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus

te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cùm te à consulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm consul vexare rempubl. posses; atque ut id quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc ut a me P. C. quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecer; percipite, quæso, diligenter quæ dicam, & ea penitùs animis vestris mentibúsque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò est carior; si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? túne eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mósne majorum? at persæpe etiam privati in hac repub. perniciosos cives morte multârunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit; si propter invidiam aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementiùs severitatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia, vexa-

vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergò ſanctiſſimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum qui idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. Ego, ſi hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim ſi ſummi viri, & clariſſimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminârunt, ſed etiam honeſtârunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quod ſi ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, diſſimulant: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationémque naſcentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verùm etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quò intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; extinguetur atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. peſtis, verùm etiam ſtirps, ac ſemen malorum omnium. Etenim jam diu P. C. in his

periculis conjurationis insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri Consulatûs tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati: periculum autem residebit & erit inclusum penitùs in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi cum æstu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúsque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœnâ, vehementiùs, vivis reliquis, ingravescet. Quare, P. C. secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ Consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces, ad incendendam urbem, comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis quid de republ. sentiat. Polliceor vobis hoc, P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum summa reipubl. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cúmque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidióque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus, hunc & hujus socios à tuis aris cæterisque templis, à tectis urbis ac

mœnibus,

mœnibus, à vita fortunisque civium omnium arcebis ; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefariâ societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuósque mactabis.

ORATIO VI.

Quæ est secunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audaciâ, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammámque minitantem, ex urbe vel ejicimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem, verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur : non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cùm est ex urbe depulsus : palàm jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus, cùm illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egressus est, quòd ferrum de

manibus extorsimus, quòd incolumes cives, quòd stantem urbem reliquit: quantò tandem illum mœrore afflictum esse & profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem evomuerit, foráſque projecerit. At siquis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso in quo exsultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque à me, & mos majorum & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritus, morte multâssem, fore ut ejus socios invidiâ oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi

hi eduxit, quem amare in prætexta [redacted] cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ metum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles [redacted]? Itaque ego illum exercitum, [redacted] Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerunt. Quibus ego non modò si aciem exercitûs nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in Senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram: quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contra rempub. videretis. Nisi verò si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam

len[illegible]cus ; ſeveritatem res ipſa flagitat. Unum etiam nunc concedam : exeant, proficiſcantur, nè patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere : demonſtrabo iter : Aureliâ viâ profectus eſt : ſi accelerare volent, ad veſperam conſequentur. O fortunatam remp. ſiquidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule Catilinâ exhauſto, relevata mihi, & recreata reſpubl. videtur. Quid enim mali aut ſceleris fingi aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit ? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter ? quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſecum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur : quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt ? quod nefarium ſtuprum non per illum ? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine Juventutis illecebra fuit, quanta in illo ? qui alios ipſe amabat turpiſſimè ; aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat : aliis fructum libidinum ; aliis mortem parentum non modò impellendo, verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat ! nemo non modo Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus aſciverit. Atque ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis ; nemo eſt in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur : nemo in cœna levior & nequior, qui ſe non ejuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque

que

que idem tamen ſtuprorum & ſcelerum exercitatione, aſſuefactus frigore, & fame, & ſiti ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis ſuis ſociis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis in libidinem audaciamque conſumerentur. Hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges, ô nos beatos! ô rempubl. fortunatam! ô præclaram laudem Conſulatûs mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas. Patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas abligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod ſi in vino & alea comeſſationes ſolùm & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc verò quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus Conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagarit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus; nullus rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata: Domeſticum

cum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterant, quacunque ratione sanabo: quæ resecanda erunt non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant; aut, si & in urbe & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego, si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus, vocem Consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium jussus est, paruit. Quid, quòd hesterno die cum domi meæ penè interfectus essem Senatum in ædem Jovis Statoris vocavi; rem omnem ad patres conscriptos detuli? quo cùm Catilina venisset, quis eum Senator appellavit? quis salutavit; quis denique ità aspexit, ut perditum civem ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille Consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsivi à Catilinâ an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne: cum ille homo audacissimus, conscientiâ convictus, primò reticuisset; patefeci cætera: quid eâ nocte egisset, ubi fuisset quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cùm cunctaretur; quæsivi quid dubitaret proficisci eò, quò jampridem parârat: cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa

militaria,

militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum in bellum esse videbam? etenim credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit; & illa Castra nunc non Catilinam ducem exspectant; & ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reipublicæ! nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam atque in exilium converterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus meâ diligentiâ, non de spe conatúque depulsus, sed indemnatus, innocens in exilium ejectus à Consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum Consulem, sed crudelissimum Tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me dummodo eat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis, multóque magis illud timeo, nè mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potiùs, quàm quod ejecerim. Sed cùm sint homines,

nes, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si, mehercules, hoc quod agit, nunquam ante cogitâsset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exulem vivere: nunc vero, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Româ profectus est, optemus potiùs, ut eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur, & de eo hoste, qui jam fatetur, se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo; de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus: quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Primum genus est eorum, qui magno in ære alieno majores etiam possessiones habent; quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes; voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exspecta[illegible]? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?

tas? an tabulas novas? errant, qui iſtas à Catilina exſpectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur; verùm auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, aliâ ratione ullâ ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturiùs facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris, fructibus prædiorum, locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, quòd aut deduci de ſententia poſſunt; aut ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus eſt eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem quod cæteris omnibus; ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe. Primum omnium meipſum vigilare, adeſſe, providere reipubl. deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum, deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi contra tantam vim ſceleris præſentis auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſcelerata ac nefaria concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident ſe cupere id, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi ſit neceſſe? Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex his Coloniis,

quas

quas Feſulis Sulla conſtituit : quas ego univerſas civium eſſe optimorum & fortiſſimorum virorum ſentio : ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiúſque jactârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut ſi ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes homines tenues atque egentes in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, ac proſcriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines; ſed nè pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur. Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum, qui jampridem premuntur : qui nunquam emergent : qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant : qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quàm infitiatores lentos eſſe arbitror, qui homines primùm, ſi ſtare non poſſunt, corruant : ſed ità ut non modò civitas, ſed nè viciniquidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem ſi vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum : quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo

poſſunt :

possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ità multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vitâ, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus [redacted] tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor, in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi, ac delicati non solùm amare & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt; qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi, quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se faciliùs hyemem toleraturos putant, quòd in conviviis nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cùm hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrósque exercitus; & primum gladiatori illi confecto & saucio, Consules, imperatorésque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque verò cæteras

ras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopiâ atque egeſtate deb.o conferre. Sed omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur, eget ille Senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, [redacted]dere velimus: ex eo ipſo, quàm valdè illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremò copia cum egeſtate, bona ratio cum perditâ, mens ſana cum amentiâ, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſcemodi certamine ac prælio, nónne, etiamſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot & tanta vitia ſuperari? Quæ cùm ità ſint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mihi, ut urbi ſine veſtro motu, ac ſine ullo tumultu ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri, certiores à me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas finéſque defendent: gladiatores quam ſibi ille maximam manum & certiſſimam fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quam pars Patriciorum, poteſtate tamen in noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenúmque

númque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad Senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui contra urbis ſalutem, omniúmque veſtrum, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam voſo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum oblivisci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe Conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed incœptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero, ſentiet, in hac urbe, eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem Senatum, eſſe arma, eſſe carcerem; quem vindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum, ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus

intereat,

intereat, paucorúmque pœnâ vos omnes jam ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites, ſed multis & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiámque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo; ſed hic præſentes, ſuo numine atque auxilio ſua templa atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis terrâ marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

ORATIO VII.

Quæ eſt tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitámque omnium veſtrûm, bona, fortunas, conjuges, liberóſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimámque Urbem, hodierno die, deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam, ac reſtitutam videtis. Etſi non minùs nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies,

quibus

quibus conservamur, quàm illi quibus nascimur: quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, & quòd sine sensu nascimur; cum voluptate conservamur: profectò, quoniam illum qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiâ famâque sustulimus; esse apud vos posterósque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis ac mœnibus subjectos prope jam ignes circumdatósque restinximus: iidémque gladios in rempubl. districtos retudimus, mucronésque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in Senatu illustrata, patefacta, compertáque sunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifesta, & quà ratione investigata & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, ex actis scire possitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios & hujusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset; semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam absconditis insidiis, salvi esse possemus. Nam, tum cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis sit timenda, quod vivus egressus est) sed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui remansissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse: in eo omnes dies noctésque consumpsi, ut quid agerent, quid molirentur, sentirem, ac viderem: ut quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem

nem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea; rem ita comprehenderem, ut tum demum animis, ſalutique veſtræ provideretis,cùm oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Tranſalpini,& tumultûs Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eóſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum literis mandatiſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitémque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à diis immortalibus, tota res non ſolùm à me, ſed etiam Senatu, & à vobis manifeſtè deprehenderetur. Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pontinium, Prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos reipubl. viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, & cùm adveſperaſceret occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons intereſſet; eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum operâ utor aſſiduè in reipublicæ præſidio, cùm gladiis miſeram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unàque Vulturcius; fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à noſtris: res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atque Flacci: pugna quæ erat commiſſa, ſedatur: literæ quæcunque

erant in eo comitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cùm jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium statim ad me nihil dum suspicantem vocavi. Deinde item accersitur P. Statilius,& post eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit; credo, quod in literis dandis præter consuetudinem proximâ nocte vigilarat. Cùm vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequenter ad me manè convenerant, literas à me priùs aperiri, quam ad Senatum referri placeret; nè, si nihil esset inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coegi. Atque interea statim admonitu Allobrogum, C. Sulpicium prætorem fortem virum misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret; ex quibus ille maximum sicarum numerum & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam jussu Senatus dedi; hortatus sum, ut ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix se ex magno timore recreâsset à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, ut servorum præsidio uteretur,& ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributúmq; erat, incendissent, cædémque infinitam civium fecissent,

ent,

ſent, præſtò, eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſecum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli jusjurandum ſibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his & à L. Caſſio eſſe perſcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent; pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmâſſe ex fatis Sibyllinis, Haruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe; eundémque dixiſſe fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis, atque imperii; qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quòd cum Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videretur. Ac nè longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm oſtendimus Cethego: ſignum cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat ſcriptum ipſius manu, & Allobrogum Senatui, & populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmâſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paulò ante aliquid de gladiis, ac ſicis, quæ apud illum itidem erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſétque ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe; recitatis literis debilitatus, atque abjectus, conſcientiâ convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius cognovit manum & ſignum ſuum; recitatæ ſunt tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt.

Tum

Tum oſtendi tabellas Lentulo; & quæſivi, cognoſceretne ſignum? annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos, quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad Senatum Allobrogum, populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille quidem primò negavit: poſt autem aliquantò, toto indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent; itémque à Vulturcio, qui, cùm illi breviter conſtantérque reſpondiſſent, per quem ad eum quotiéſque veniſſent; quæſiſſéntque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubito, ſcelere demens: quanta vis conſcientiæ eſſet oſtendit. Nam cùm id poſſet inficiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt: ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſemper valuit; ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti, atque deprehenſi, impudentia, quâ ſuperabat omnes, improbitáſque defecit. Vulturcius verò ſubitò proferri literas, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſimè perturbatus Lentulus, tamen & ſignum & manum ſuam cognovit; erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ita; *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Cura ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus: & vide, quid jam tibi ſit neceſſe. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter reſpondere cœpiſſet; ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum

illa certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio: tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed ipſi à ſe viderentur. Indiciis expoſitis, atque editis, Quirites, Senatum conſului de ſumma republica, quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas Senatus ſine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum, S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus cenſuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quòd virtute, conſilio, prudentiâ meâ, reſpubl. periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinus prætores, quòd eorum operâ forti fidelique uſus eſſem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo, C. Antonio, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, à ſuis & reipublicæ conſiliis removiſſet. Atque ità cenſuerunt, ut P. Lentulus, cum ſe prætura abdicâſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itémque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur. Atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Cæparium, cui ad ſollicitandos paſtores Apuliam eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his colonis quos Feſulas, L. Sulla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: In P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium

Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate Senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, republ. conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, *quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberâssem.* Quæ supplicatio, si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc intersit, quòd cætera, bene gesta, hæc una, conservatâ republ. constituta est. Atque illud quod faciendum, primum fuit, factum, atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, & confessionibus suis, judicio Senatûs non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam & comprehensos tenetis; existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse P. *Lentuli somnum*, nec *L. Cassii adipem*, nec *C. Cethegi furiosam temeritatem* pertimescendam. Ille erat *unus* timendus ex his omnibus, sed tamdiu dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat: omnium aditus tenebat: appellare,

tentare, ſolicitare poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum; conſilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat: neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occureret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem, (dicam id quod ſentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denunciâſſet, neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palàm inventum, quam hæc tanta in rempubl. conjuratio manifeſtò inventa atque deprehenſa eſt. Quod ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet; quanquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri, atque obſtiti: tamen, ut leviſſimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet; neque nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis, rempubl. tantâ pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberâſſemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ità ſunt à me adminiſtrata, ut deorum immortalium nutu atque conſilio, & geſta & proviſa eſſe videantur. Idque cùm conjecturâ conſequi poſſumus, quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe; tum verò ità præſentes his tempori-

bus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces, ardorémque cœli, fulminum jactus, ut terræ motus, cæteráque, quæ tam multa, nobis Consulibus, facta sunt, ut hæc quæ nunc fiunt canere dii immortales viderentur; hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profectò memoriâ tenetis, Cottâ & Torquato COSS. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cùm & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum haruspices ex tota Etruria convenissent, cædes atque incendia, & legum interitum & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati suo numine prope fata ipsa flexissent. Itáque ex illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est: iidémque jusserunt simulacrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contrà, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum curiámque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ità collocandum Consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus Consu-

libus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ità reſponſum, cædes, incendia, interitúmque reipublicæ comparari, & ea à perditis civibus: quæ tum propter magnitudinem ſcelerum, nonnullis incredibilia videbantur; ea non modò cogitata à nefariis civibus, verùm etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nonne ità præſens eſt, ut nutu Jovis optimi maximi factum eſſe videatur? ut, cùm hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur; eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur; quo collocato, atque ad vos Senatúmque converſo, omnia & Senatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta, vidiſtis? Quo etiam majore ſunt iſti odio ſupplicióque digni, qui non ſolùm veſtris domiciliis, atque tectis; ſed etiam deorum templis, atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſim ferendus: ille, ille Jupiter reſtitit; ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum ſolicitatio ſic à Lentulo cæteríſque domeſticis hoſtibus, tanta res tam dementer credita & ignotis & barbaris, commiſſæque literæ nunquam eſſent profectò, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid

verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nônne divinitus factum esse putatis? præsertim qui, nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones; neque solùm eas quas audistis, sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis: L. Sulla P. Sulpitium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium custodem hujus urbis, multósque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam suam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. Nè dici quidem opus est, quantâ diminutione civium, & quantâ calamitate reipubl. dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempubl. per-

tinerent. Non illi nullam esse rempubl. sed in ea, quæ esset, se esse principes; neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipubl. quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimóque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salvâ urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur; ità me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: & cùm hostes vestri tantum civium superfuturum putâssent, quantum infinitæ cædi restitisset; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & cives integros incolumesque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, Laudis insignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoriâ vestrâ, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam Consulatus mei propagatam: unóque tempore in hac republ. duos cives extitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ sed cœli regionibus terminaret;

alter

alter ejusdem imperii domicilium sedémque servaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt; quod mihi vivendum sit cum illis quos vici ac subegi; illi hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt: vestrûm est, Quirites, si cæteris recta sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ nè vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrûm est providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est [illegible] vobis præsidium; quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republ. dignitas, quæ me semper tacita defendet. magna vis est conscientiæ: quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quod si om[illegible] impetus domesticorum hostium depulsi à vobis se in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione posthac eos esse velitis, qui, se pro salute vestra obtulerint invidiæ periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod jam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cùm neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ gessi in Consulatu, privatus tuear atque ornem: ut siqua est invidia in conservanda republ. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ità me in republ. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curémque ut ea, virtute, non

casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrûm; atque in vestra tecta discedite, & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æquè, ac priori nocte fecistis, custodiis vigiliisque defendite. Id nè vobis diutiùs faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

ORATIO VIII.

Quæ est quarta in

L. CATILINAM.

VIdeo, P. C. in me omnium vestrûm ora atque oculos esse conversos: video vos non solùm de vestro, ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales, quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio Consulatûs data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatúsque perferrem; feram non solùm fortiter, sed etiam libenter; dummodo, meis laboribus, vobis populóque Romano, dignitas salúsque pariatur. Ego sum ille Consul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, Consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium

omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus; non denique hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi. Ita meo quodam dolore in vestro timore sanavi. Nunc si hunc exitum Consulatûs mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, P. C. populúmque Romanum ex cæde misera, conjuges liberósque vestros, virginésque Vestales ex acerbissima vexatione; templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma; totam Italiam ex bello & vastitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipub. prope fatalem exstitisse? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriæ; conservate vos, conjuges liberos, fortunásque vestras; populi Romani nomen, salutemque defendite; mihi [redacted], ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse: deinde si quid obtigerit, æquo animo paratóque moriar; neque enim turpis mors forti viro potest *accidere; neque immatura Consulari, nec misera sapienti.* Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horúmque omnium lacrymis, à quibus me circumsessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem Consulatûs mei: neque ille qui

exspe-

exſpectans hujus exitum diei aſtat in conſpectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiamſi vis aliqua me oppreſſerit, potiùs quam ut, & illi, & nos, unà cum republ. pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipublicæ ſalutem: circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis. Non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium adducitur: ſed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad veſtrum omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ reſtiterunt. Tenentur literæ, ſigna, manus, denique uniuſcujúſque confeſſio: ſollicitantur Allobroges: ſervitia excitantur: Catilina accerſitur: id eſt initum conſilium, ut interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt, vos multis jam judiciis judicaviſtis: primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis, & meâ virtute atque diligentiâ perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decreviſtis: deinde, quòd P. Lentulum, ut ſe abdicaret prætura, coegiſtis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus judicaviſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximéque, quòd meo nomine ſupplicationem decreviſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini: poſtremò, heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dediſtis ampliſſima. Quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione à vobis

damnati

damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt Consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc quicquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latiùs opinione disseminatum est hoc malum; manavit non solùm per Italiam, verùm etiam transcendit Alpes, & obscurè serpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam revocet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur: uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, puncto temporis frui vitâ, & hoc communi spiritu non putat oportere; atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, Mortem à diis immortalibus non esse supplicii causâ constitutam: sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes eti-

am

am sæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare: decernatur tamen si placet. Ego enim suscipiam, &, ut spero, reperiam, qui id quod salutis omnium causâ statueritis, non putat esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat; & digna scelere hominum perditorum sancit: nè quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per populum levare possit: eripit etiam *spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet*: bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore, animi ac corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, *apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt*: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc, P.C. ego meâ video quid intersit: si eritis secuti sententiam Cæsaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt hoc monitore & auctore hujusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipub. vincat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum

est, quid intersit inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & supplicationem mihi decrevit; & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hæc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa judicaret. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum largitorem Lentulum & prodigum non putat, cùm de pernicie reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè támque crudeliter cogitaret, appellare posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare: & sancit in posterum, nè quis hujus supplicio levando se jactare, & in perniciem reipubl. posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano charum atque jucundum: sive illam Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multò leviorem fuisse. Quanquam, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu

judico.

judico. Nam ità mihi salvâ republ. vobiscum perfrui liceat, ut ego quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate & misericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subitò, uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria miseros, atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi & furor in vestra cæde bacchantis. Cùm vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperâsse confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu, venisse Catilinam; tum lamentationem matrum-familiâs; tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. Et quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me severum vehementémque præbeo. Etenim quæro si quis paterfamiliâs, liberis suis à servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servo non quàm acerbissimum sumpserit, utrùm is clemens, ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas uniuscujusque nostrûm domos, & hoc universum reipubl. domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis

in.

in patriæ civiúmque pernicie fama ſubeunda eſt. Niſi verò, cuipiam L. Cæſar vir fortiſſimus & amantiſſimus reipubl. crudelior nudiuſtertius eſt viſus, cùm ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem, vitâ privandum eſſe dixit; cùm avum juſſu Coss. interfectum, filiúmque ejus impuberem legatum à patre miſſum in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initium delendæ reipubl. conſilium? Largitionis voluntas tum in republ. verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus, & grave tum vulnus accepit, nè quid de ſumma dignitate reipubl. minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos accerſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendámque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani, ac nefario, nimis aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini! cùm multò magis ſit verendum, nè remiſſione pœnas crudeles magis in patriam, quàm nè ſeveritate animadverſiones nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamini. Sed quæ exaudio, P. C. diſſimulare non poſſum. jactanter enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierna die, tranſigenda. Omnia proviſa, parata, & conſtituta ſunt. P. C. cum meâ ſummâ curâ atque diligentiâ; tum multo etiam majore populi Romani, ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, om-

niu m

nium denique ætatum : plenum eſt forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa, ſola in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quam ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. Neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, quâ frequentiâ, quo ſtudio, quâ virtute ad communem dignitatem ſalutémque conſentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ità ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum diſſenſione, ad hujus ordinis ſocietatem concordiámque revocatos, hodiernus dies nobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem ſi in Conſulatu confirmatam meo, perpetuum in reipubl. tenuerimus; confirmo vobis, nullam poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reip. partem venturum eſſe. Pari ſtudio defendendæ reip. conveniſſe video tribunos ærarios fortiſſimos viros, ſcribas item univerſos: quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentes advocâſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit charum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium eſt, P. C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute, ac fortunâ hujus civitatis jus conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant; quam quidem hinc nati, & ſummo nati loco,

non

non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modò tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrûm fortè commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum; sed nulli sunt inventi tam aut fortunâ miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstûs quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ salvum esse velint. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo verò (id enim potiùs est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentiâ civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet; quid tandem incensis futurum est? Quæ cùm ità sint, P. C. vobis populi Romani præsidia non desunt: vos nè populo Romano deesse videamini, providete. Habetis Consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatam: omnes ordines ad conservandam rempubl. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis,

jurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur. Habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili causa hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabilitam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratásque fortunas una nox pœne delerit. Id nè unquam posthac non modo confici, sed nè cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pænè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa Consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem, & infirmam, contemptam, & abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ

vos me veſtris decretis honeſtâſtis, nemo eſt aſſecutus. Cæteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis. Sit Scipio clarus; ille, cujus conſilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt : ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Carthaginem Numantiámque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cujus currum rex potentiſſimus quondam & nobiliſſimus Perſes honeſtavit : ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione & metu ſervitutis liberavit : anteponatur omnibus Pompeius, cujus res geſtæ atque virtutes iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ. Niſi fortè majus eſt, patefacere nobis provincias quò exire poſſimus, quàm curare, ut etiam illi qui abſunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam eſt uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domeſticæ: quòd hoſtes alienigenæ aut oppreſſi ſerviunt, aut recepti in amicitiam, beneficio ſe obligatos putant : qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cùm à pernicie reipubl. repuleris, neque vi coercere, neque beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video : quod ego veſtro bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, à me atque à meis facilè propulſari poſſe, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram

equitúmque

equitúmque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium, perfringere & labefactare poſſit. Quæ cum ità ſint, Patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi; pro triumpho, cæteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, próque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempubl. diligentia, nihil aliud à vobis, niſi hujus temporis totiúſque mei Conſulatûs memoriam poſtulo; quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profectò ſatis erit præſidii, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolus pericu[illegible]nſervaverit, illum eſſe filium memineritis. Quapropter de ſumma ſalute veſtra populique Romani, P. C. de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, déque universa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim Conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet; & ea quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſeipſum præſtare poſſit.

ORA-

ORATIO IX.

Quæ est in

MARCUM ANTONIUM, PHILIPPICA SECUNDA.

Barth. Latoni Argumentum.

Postquam Cicero *liberiùs de republ. & de* Antonio *dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conquestus de injuria* Ciceronis, *multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæsaris *erat, & offensus* Antonio, *gratiâque & autoritate Senatûs veteranorúmque præsidio ad parem potentiam provectus, respondit hac ornatissimâ oratione, & quidem præsenti in Senatu. In qua primò objecta diluit: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publicè commissa fuerant. Hæc est Secunda illa Philippica, quæ* M. Antonium *priore Oratione vehementer commotum, sic in* Ciceronem *accendit, ut leniri odii atrocitas posteà nunquam potuerit.*

potuerit. Extitit autem exitii, & mortis Ciceronis *causa, dicente etiam Satyrico Poeta :*

———————*Ridenda poemata malo,*
Quàm te conspicuæ divina Philippica famæ,
Volveris à prima quæ proxima ———————

Juvenal. Sat. 10. v 124.

QUonam meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti Reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit ? nec verò necesse est à me quenquam nominari vobis, cùm ipsi recordemini. Mihi pœnarum illi, plus quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius : omnes à me repub. causa lacessiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quàm L. Catilina, furiosior quàm P. Clodius viderere ; ultrò maledictis me lacessisti, tuámque à me alienationem, commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putavisti. Quid putem ? contemptúmne me ? non video nec in vita, nec in gratia nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. An in Senatu facillimè de me detrahi posse credidit ? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ Reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit ? An decertare mecum voluit contentione dicendi ? hoc quidem beneficium est. Quid enim pleniùs, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere ? Illud profecto est : non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus.

micus. Cui primus quàm de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando, questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Qu. Fabii libertini hominis fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ità dixisti) domum meam ventitâras. Ne tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses: sed nec fecisti, nec si caperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Qu. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa repub. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore Auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tum, cùm es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio, quòd me Brundusii non occideris?

quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe: quod eſt aliud, P.C. beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe vitam dediſſe, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quòd te abſtinueris nefario ſcelere? quâ in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miſerum, id te impunè facere potuiſſe. Sed ſit beneficium: quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit. In quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, nè in te ingratus viderer? Nam in illa querela, miſera quidem & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me Senatus populúſque Roman. collocavit, neceſſariâ, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cùm tu reliquias reipub. diſſipâſſes? cùm domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia? cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent, & de te, & à te latas confiterere? cum auſpicia Augur, interceſſionem Conſul ſuſtuliſſes? cùm eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis? cùm omnes impuritates pudica in domo quotidie ſuſciperes, vino luſtriſque confectus? At ego tanquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de repub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum

à

à me tum beneficium acceperit. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulùm modò bonorum consuetudinem nôsset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ in medium protulit, palámque recitavit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è vitâ vitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cùm hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu Senatûs, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid oppones tandem, si negem me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convincas? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quàm id objicere adversario, quod ille si verbo negârit, longius progredi non possit, qui objecerit? At egò non nego: téque in isto ipso convinco non inhumanitatis solùm, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum est, quòd de te in his literis non malè existimem: quòd scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad sceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etsi

jure poteram à te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurasque id te invito me non esse facturum: idque à me impetras: quid enim me interponerem audaciæ tuæ; quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Rom. neque leges ullæ possent coercere? veruntamen quid erat, quod me rogares, si erit is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo nè ipsius quidem ulla esse poterat lege latâ. Sed cum mihi, Patres Conscripti, & pro me aliquid, & in M. Ant. multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut me pro me dicentem benignè; alterum ipse efficiam, ut contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro; si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognoscitis, ne me hodie cum isti, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: nè ille quidem me ut Consularem: etsi ille nullo modo Consul, vel quòd ità vivit, vel quod ita remp. gerit, vel quòd ità factus est Consul: ego sine ulla controversia Consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se Consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui Consulatus verbo meus, P. C. re vester fuit: quid enim constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, autoritate, sententiâ? hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiâque gesta sunt, ausus es vituperare? quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio Consulatus

latus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis Conſularibus, qui proximè eſt mortuus: placuit Qu. Luctatio Catulo, cujus ſemper in hac rep. vivet autoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Qu. Hortenſio, C. Curioni, M. Lepido, C Piſoni, M. Labeoni, L. Volcatio, C. Figulo D. Syllano, L. Murenæ, qui tunc erant Conſules deſignati: placuit idem, quod Conſularibus, M. Catoni, qui cùm multa, vitâ excedens, providit: tum quòd te conſulem non vidit. Maximè vero Conſulatum meum Cn. Pompeius probavit; qui ut eum primùm decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit. Sed quid ſingulos commemoro? frequentiſſimo Senatui ſic placuit, ut eſſet nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret: qui non mihi vitam ſuam, liberos, fortunas, remp. referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris reſp. orbata eſt; veniamus ad vivos, qui duo è conſulari numero reliqui ſunt; L. Cotta, vir ſummo ingenio, ſummaque prudentiâ, rebus his geſtis, quas tu reprehendis, ſupplicationem decrevit verbis ampliſſimis: eique illi ipſi quos modò nominavi, Conſulares, Senatúſque cunctus aſſenſus eſt. Qui honos poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini. L. Cæſar avunculus tuus, quâ oratione, quâ conſtantiâ, quâ gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum? hunc tu cum autorem, & præceptorem omnium conſiliorum, totiúſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quàm avunculi eſſe maluiſti. Hujus ego conſiliis alienus Conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum unquam de repub. retuliſti? ad quos refert? dii immor-

tales? ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt. Hodie non deſcendit Antonius: cur? dat natalitia in hortis: cui? neminem nominabo: putatote eum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cùm Principem Senatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, qui ſuam rem nullam habent, tuam exhauriunt: Tuus videlicet ſalutaris Conſulatus, pernicioſus meus. Adeóne pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego Senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus es (quid autem eſt quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me Conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe: ut illa credo nefaria ſenatuſconſulta fierent, vim afferebam Senatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt (nihil enim boni nôſti,) ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim Eques Romanus, quis præter te adoleſcens nobilis? quis ullius ordinis, qui ſe civem meminiſſet, cùm Senatus in hoc templo eſſet, in Clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, conſciorum indiciis, ſuâ manu, voce pene literarum coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempub. conſenſiſſe: quis eſſet qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur? præſertim cùm Senatus populúſque Rom. haberet

ret ducem, quales si quidem nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc vero nè P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, nè non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modò non cohærentia inter se diceres, sed maximè disjuncta atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare, pœnâ affectum querebare. Itâ, quod proprie meum est, laudâsti: quod totius Senatus est, reprehendisti. Nam cùm comprehensio sontium mea, animadversio Senatûs fuerit; homo disertus non intelligit, eum quem contra dicit, laudari à se; eos apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est non dico audaciæ (cupit enim se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, Clivi Capitolini mentionem facere? cùm inter subsellia nostra versentur armati? cùm in hac cella Concordiæ (ô dii immortales!) in qua me Consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hunc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa Senatum; accusa equestrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non videas, nihil profecto sapis.

pis. Quid eſt enim dementius, quàm cùm ipſe contra remp. pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti: quàm id te (dii boni) non decebat: in quo eſt tua culpa nonnulla: aliquid enim ſalis ab uxore mimâ trahere potuiſti. *Cedant arma togæ:* quid tum? nónne ceſſerunt? at poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur utrùm melius fuerit, libertati populi Rom. ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere? Nec verò tibi de verſibus plura reſpondebo: tantùm dicam breviter: neque illos, neque illas te omnino literas nôſſe: me nec reip. nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monimentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus Pub. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cùm tu illum in foro ſpectante populo Rom. gladio ſtricto inſecutus es; negotiumque tranſegiſſes, niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? Sed quid? ego faviſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe me tu quidem dicis: at Miloni nè favere quidem potui: priùs enim rem tranſegit, quàm quiſquam tum ſuſpicaretur eum facturum eſſe. At ego ſuaſi: ſcilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipub. ſine ſuaſore non poſſet: At lætatus ſum: quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta. quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus quæ-

ſtio

ſtio conſtituta ? quæſitum eſt tamen. Quod ergo cùm res agebatur, nemo in me dixit: id tot annis poſt tu es inventus, qui diceres ? Quod verò dicere auſus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob eámque cauſam meâ culpâ civile bellum eſſe natum : in eo non tu quidem totâ re, ſed, quod maximum eſt, temporibus errâſti. Ego M. Bibulo præſtantiſſimo cive Conſule, nihil prætermiſi, quantum ſacere, enitique potui, quin Pompeium à Cæſaris conjunctione avocarem : in quo Cæſar fuit felicior : ipſe enim Pompeium à meâ familiaritate disjunxit. Poſtea verò quam ſe totum Pompeius Cæſari tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer ? ſtulti erat ſperare : ſuadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompeio ſuaſerim : ea velim reprehendas ſi potes : unum, nè quinquennii imperium Cæſari prorogaretur : alterum, nè pateretur fieri ut abſentis ejus ratio haberetur : quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem, in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atque idem ego, cùm jam omnes opes & ſuas & populi Rom. Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeróque eadem ſentire cepiſſet, quæ ego antè multò prævideram: inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compoſitionis autor eſſe non deſtiti : meáque illa vox eſt nota multis. Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut nunquam coiſſes, aut nunquam dirimiſſes. Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, ſemper & de Pompeio, & de repub. conſilia fuerunt: quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret : tu tuis flagitiis, egeſtate, infamiâ, concidiſſes. Sed hæc vetera : illud verò recens, Cæſarem meo conſilio interfectum

ctum. Jam vereor, Patres conscripti, nè quod turpissimum est prævaricatorem mihi opposuisse videar, qui me non solùm meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citiùs dixerim jactâsse se aliquos, ut fuisse in ista societate viderentur, *qui socii non fuissent*, quàm ut quisquam celari vellet. Quàm verisimile porrò est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si autores ad liberandam patriam desiderarentur, illis autoribus, Brutos ego impellerem? quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Halæ? Hi igitur his majoribus orti ab alienis potiùs consilium peterent, quàm à suis? & foris potiùs, quam domo? Quid? C. Cassius in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed nè potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me autorem, credo, desideravit: qui etiam, sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navim applicuisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea autoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui nè suadere quidem ausus essem? quò etiam majorem ei respub. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ præposuit: depulsorque dominatus, quam particeps esse maluit. An L. Tullius Cimber me est autorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus,

admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quod duos Servilios, Cascas dicam, an Halas? & hos autoritate meâ censes excitatos potiùs, quàm charitate reipub. Longum est persequi cæteros: idque reipub. præclarum, fuisse tam multos ipsis gloriosius est. At quem admodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimùm? quòd sciebam? Vide nè illa causa fuerit appellandi me, quòd cùm rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimùm testatus est, se æmulum mearum laudum extitisse. Tu autem omnium stultissime non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, te excepto, qui illum regnare gaudebas, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit? omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris causâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse. Ergò ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causâ nominatur? esto:

esto:

esto; sit in verbis tuis hic stupor: quantò in rebus sententiisque major! Constitue hoc Consul, aliquando, Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, Cn. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent tantæ causæ indormientem? nunquámne intelliges statuendum tibi esse, utrùm illi qui istam rem gesserunt, homicidii rei sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationémque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe: etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut à te arguor, socius, nego quicquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatorésque Reipublicæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse: siquidem *est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere*. Tu homo sapiens, & considerate, quid dicis? si parricidæ, cur honoris causa à te sunt, & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quàm decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur Quæstores additi? cur Legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuo judicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi judicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut si qui fortè, quod à te mihi objectum est, quærent

sitne

ſitne verum, nè cui negent: etenim vereor, nè aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum: aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam (proh ſancte Jupiter!) non modò in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ? In hujus me conſilii ſocietatem, tanquam in equum Trojanum includi cum principibus non recuſo. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res eſt, ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas & relegatos? qui locus eſt, aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò acceſſerint, non affari atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cùm eos aſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ proſequantur? Tu vero aſcribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor nè non probes. Si enim fuiſſem, non ſolùm Regem, ſed regnum etiam de republ. ſuſtuliſſem: & ſi meus ſtylus ille fuiſſet (ut dicitur) mihi crede, non ſolùm unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt, vide quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit, quem & Narbone hoc conſilium cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob ejus conſilii ſocietatem, cùm interficeretur Cæſar, tum te à Trebonio vidimus ſevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd bene cogitâſti aliquando, laudo: quòd non indicâſti, gratias ago: quòd non feciſti, ignoſco: virum res illa quærebat.

rebat. Quod si te in judicium quis adducat, usurpétque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*: vide quæso nè hæreas. Quanquam quidem illud fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui uni servire nolebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum: & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati & æri alieno tuo præter mortem Cæsaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Nunquid subtimes, nè ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu; nemo credet unquam: non est tuum de repub. bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respub. autores: ego te tantùm gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompeii, atque omne illud tempus objecisti, quo quidem tempore, si, ut dixi, meum consilium autoritásque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus; respub. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim me, cùm ea, quæ acciderunt, præviderem futura, tantâ in mœstitia fuisse, quantâ cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, P. C. rempub. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram: neque verò eram tam indoctus, ignarúsque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus; dimissa, molestiis omnibus liberâret.

liberaret. illos ego præſtantiſſimos viros, lumina reipub. vivere volebam, tot conſulares, tot Prætorios, tot honeſtiſſimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui ſi viverent, quamvis iniquâ conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ ſententia ſi valuiſſet, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ conſulebam, ſpe victoriæ elati obſtitiſſent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potiùs nunquam in hac urbe manſiſſes. At verò Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut ſermones, aut conſilia contulit ſæpius? quod quidem erat magnum de ſumma re diſſentientes, in eadem conſuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contra ille, quid ego & ſentirem, & ſpectarem, videbat. Ego incolumitati civium primùm, & poſtea dignitati: ille præſenti dignitati potiùs conſulebat. Quòd autem habebat uterque quid ſequeretur, idcirco tolerabilior erat noſtra diſſenſio. Quid verò ille Conſularis vir ac penè divinus de me ſenſerit, ſciunt qui eum de Pharſalica fuga Paphum perſecuti ſunt, nunquam ab eo mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderii, cùm me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperâſſe meliora. Et ejus viri nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimiùm felix fuiſti. Nè jocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant quidem illa caſtra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen ſi modò homines ſunt, interdum animis

relaxantur. Quòd autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hæreditates mihi negâsti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent: sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H.S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu nunquam vidisti, L. Rubrius Cassinas fecit hæredem: & quidem vide, quàm te amârit is, qui albus aterve fueris ignorans, fratris filium præteriit. Qu. Furii honestissimi Equitis Romani suique amicissimi, quem palàm hæredem semper factitarat, nè nomen quidem perscripsit, te quem nunquam viderat, aut certè nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius quâ facie fuerit, quâ staturâ, quo municipio, quâ tribu: nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit: igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cùm ipse hæreditatem patris non adîsses. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamâsti? quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magistrum suffragio tuo, & compotorum tuorum Rhetorem: cui concessisti, ut non in te, quæ vellet, diceret, sed in quem vellet, diceret. Falsum omnino hominem: sed materia facilis,

in te & in tuos dicta dicere. Vide autem inter te & avum tuum quid intersit, ille sensum dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena. At quanta merces Rhetori data est? audite, audite, P. C. & cognoscite Reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio Rhetori assignâsti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? sed dicam alio loco de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos Reip. turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso amendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorúmque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor, à principio ordiamur. Tenesne memoriâ prætextatum te decoxisse? patris inquies ista culpa est: concedo; etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Rosciâ decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea prava: sed cito Curio intervenit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini potestate. quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit? quoties custodes posuit ne limen intrares? cum tamen tu nocte sociâ, hortante

tante

tante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra suum patrem, si sestertiûm sexagies peteret, defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quòd desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potiùs sustuli. Patri persuasi ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem summâ spe & animi & ingenii præditum rei familiaris facultatibus: eúmque à tuâ non modò familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure, & potestate prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminisses: nisi illis quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? sed jam stupra, & flagitia omittam. Sunt quædam, quæ honestè non possum dicere: tu autem eò liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam: ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis Reip. miseriis fecit, & ea quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ peto, ut, quanquam multò notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attentè audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam recordatio. tametsi incidamus oportet media, nè nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incen-

diorum

diorum fax; cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. Quid dicam, ipse optimè intelligit. Indè item Alexandriam contra Senatûs autoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissimè facere posset. Qui tum inde reditus? aut qualis? priùs in ultimam Galliam ex Egypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem tenebas? venisti è Gallia ad Quæsturam petendam. Aude dicere, te priùs ad patrem tuum venisse, quàm ad me. Acceperam enim jam antè Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer à te. Itaque nè loqui quidem sum te passus de gratia, postea custoditus sum à te, tu à me observatus in petitione Quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Ro. in foro es conatus occidere: cúmque eam rem tuâ sponte conarere, non impulsu meo: tamen ità prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. in quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæstor es factus: Deinde continuo sine Senatus-consulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. Id n. unum in terris egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisses (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas

egens

egens ad Tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, vitrici tui ſimilis eſſes. Accipite nunc quæſo non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impurè atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunáſque noſtras, id eſt, non in univerſam Remp. impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cùm L. Lentulo, C. Marcello Conſulibus, Cal. Janua. labentem, & propè cadentem Remp. fulcire cuperetis, ipſique C. Cæſari, ſi ſanâ mente eſſet, conſulere velletis: tum iſte venditum, atque mancipatum Tribunatum, conſiliis veſtris oppoſuit, cervicéſque ſuas ei ſubjecit ſecuri, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit. Senatus & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres Conſcriptos contra me dicere auſus es, cùm ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis Reip. judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Rom. nomen extabit (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. Quid cupidè à Senatu, quid temere fiebat, cùm tu unus adoleſcens univerſum ordinem decernere de ſalute Reipub. prohibuiſti: neque id ſemel, ſed ſæpius. Neque tu tecum de Senatûs autoritate agi paſſus es? quid autem agebatur, niſi nè deleri & everti Remp. funditus velles? cùm te neque principes civitates rogando, neque majores natu monendo, neque frequens Senatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit? Tum illud, multis rebus antè tentatis, neceſſariò tibi vulnus inflictum,

flictum, quod paucis ante, quorum incolumis fuit nemo: tum contra te dedit arma hic ordo Consulibus, reliquisque imperiis & potestatibus; quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari omnia pertubare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii & facti afferebat, nisi quòd intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto quàm hæc falsa, quam levia: præsertim cùm omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certè confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei nè posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore? consules ex Italia expulsos, cúmque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Rom. decus, ac lumen fuit: omnes Consulares, qui per valetudinem exequi fugam illam, cládémque potuissent: Prætores, Prætorios, Tribunos plebis, magnam partem Senatûs, omnem sobolem Juventutis, unóque verbo Remp. expulsam atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in seminibus est causa arborum & stirpium: sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Rom. interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. Autoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Omnia denique quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus!) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic

huic Reip. cauſa belli, cauſa peſtis, atque exitii fuit. Reliquæ partes Tribunatûs principio ſimiles, omnia perfecit, quæ Senatus ſalvâ Rep. nè fieri poſſent, perfecerat: cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite. Reſtituebat multos calamitoſos: in his patrui nulla mentio, ſi ſeverus, cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in ſuos? ſed omitto cæteros: Licinium Denticulam de alea condemnatum, colluſorem ſuum, reſtituit: quaſi verò ludere cum condemnato non liceret: ſed ut quod ille in alea perdiderat, beneficio legis diſſolveret. Quam attuliſti rationem populo Rom. cur eum reſtitui oporteret? abſentem, credo, in reos relatum, rem indictâ cauſâ judicatam, nullum fuiſſe de aleâ lege judicium; vi oppreſſum & armis; poſtremo quod de patruo dicebantur, pecuniâ judicium eſſe corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & Rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum eſſe, pro nihilo eſt, ſi ita eſſet, ignoſcerem. Hominem verò omnium nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege quæ eſt de aleâ condemnatum, qui in integrum reſtituit, is non apertiſſimè ſtudium ſuum ipſe profitetur? In eodem verò Tribunatu, cùm Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet, quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari, eáque quæ dico dictúruſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in eſſedo Tribunus pleb. lictores

ctores laureati antecedebant: inter quos, apertâ lecticâ, mima portabatur; quam ex oppidis municipales homines honesti obviàm necessario prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: rejecta mater amicam impuri filii tanquam nurum sequebatur. O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus P.C. difficilis est sane reprehensio, & lubrica. Versatus in bello est, saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium: fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum esse volumus, (quanquam dissimilis est millitum causa & tua) illi secuti sunt: tu quæsisti ducem: tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundusium cum legionibus revertisti: ibi me non occidisti. Magnum beneficium, potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere: Tanta enim est charitas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam à me servatam esse miminissent. Sed fac te dedisse mihi quod non ademisti: méque à te habere vitam, quia à te non sit erepta: liceat nunc mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri ut tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres. Venisti Brundusium, in sinum quidem, & in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? quàm miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri? si te municipiorum non pudebat: nè veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundusii illam

illam non viderit? quis, qui nesciret venisse eam tot dierum tibi viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam serò se, quam nequam hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio eâdem comite mimâ: in oppida militum crudelis & misera deductio: in urbe auri & argenti maximéque vini fœda direptio. Accessit, ut Cæsare ignaro cùm ille esset Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur, tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere & equos vectigales Sergio mimo tradere: tum sibi non hanc quam nunc malè tuetur, sed M. Pisonis domum ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas: quò se verteret non habebat; nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turselio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorúmque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat: erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus; loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, istâ gladiatoriâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem non modò visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis vinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida. Cæsar Alexandriam se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur; meâ autem sententiâ, siquis Reip.

sit

ſit infelix, fœlix eſſe non poteſt. Haſtâ poſitâ pro æde Jovis Statoris, bona, (miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Unâ in illâ re ſervitutis oblita civitas ingemuit, ſervientibuſque animis,cùm omnia metu tenerentur,gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis, hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium, præſertim cùm tot eſſent circa haſtam illam, qui alia omnia auderent, unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fugiſſet, & formidâſſet audacia. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut veriùs dicam, tantus furor, ut primùm, cùm ſector ſis iſto loco natus, deinde cùm Pompeii ſector, non te execrandum pop. Rom. non deteſtabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & eſſe inimicos, & futuros ſcias? At quàm inſolenter ſtatim heluo invaſit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Rom. exteris gentibus, juſtitiâ charior? In ejus igitur copias, cùm ſe ſubitò ingurgitaviſſet, exultabat gaudio perſona de mimo, *modò egens, repentè dives*; ſed ut eſt apud poetam neſcio quem, *Malè parta, malè dilabuntur:* incredibile ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico menſibus, ſed diebus effuderit. Maximus auri numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretioſa veſtis, multa & lauta ſupellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, animal unum fuit: Oceanus, medius fidius, vix vi-

detur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum: apothecæ totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpe (non enim ſemper iſte felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeii periſtromatis ſervorum in cellis lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari hæc tam celeriter eſſe conſumpta. Non modò unius partrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet: At ejuſdem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! ut ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? quam domum aliquando nemo aſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire, hâc te in domo tamdiu diverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſſe jucundum. An tu, illa veſtibula, roſtra, ſpolia cùm aſpexiſti, domum tuam te introire putas? fieri non poteſt. Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nôſti. Nec vero te unquam neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es violentus & furens, cum tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more & ſanctiſſimâ diſciplinâ? fuit enim ille vir,

P. C. ſicut ſcitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quàm inſtitutis domeſticis. Hujus in ædibus pro cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere juſſit, ex duodecim tabulis claves ademit, foraſque exegit. Quàm porrò ſpectatus civis, quàm probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quàm quòd cùm mima fecit divortium? At quàm crebrò uſurpat, & Conſul, & Antonius? hoc eſt dicere, & Conſul, & impudiciſſimus: & Conſul, & homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine, dixiſſet aliquando, credo, avus tuus & Conſul, & Antonius. nunquam dixit. dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus; niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium propria, quibus tu Remp. vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum; quod natum, conflatum, ſuſceptum, operâ tuâ eſt. Cur ei bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuiſti? Guſtâras civilem ſanguinem vel potiùs exſorbueras: fueras in acie Pharſalicâ anteſignanus: L. Domitium nobiliſſimum & clariſſimum virum occideras: multoſque præterea, qui de prælio effugerant, quos Cæſar ut nonnullos fortaſſe ſervâſſet, crudeliſſimè perſecutus trucidâras. quibus rebus tantis talibus geſtis Quid fuit cauſæ, cùr in Africam Cæſarem non ſequerere, cùm præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africâ reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti; cujus tu imperatoris Quæſtor fueras? Dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamento, ut ipſe

ipſe dicebas, filius, appellatus es de pecuniâ, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas. Primò reſpondiſti planè ferociter: & (nè omnia videar contra te) propemodùm æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potiùs quàm ego ab illo; an ille ſine me vicit? at nè potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contrà Conſules, Imperatoréſque Pop. Rom. contra Senatum populumque Romanum, contra Deos Patrios araſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itáque excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites miſit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex quibus præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis verò miſerabilis aſpectus, Veſtis Pompeii non multa, eáque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa, ſordidata mancipia: ut doleremus quicquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubri decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo: quò ſe verteret, non habebat, quin in his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſicâ. De quo Cæſar in Senatu, apertè in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem ſequeris. Tam bonus gladiator rudem tam citò accepiſti? hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis fortu-

fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quónam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni? aut cùm suscepisses, defendenda úsque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus in Thessaliâ, Africâ, Hispaniâ. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem: sed tamen consilium à principio reprehendendum, laudanda constantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant. Esto: fuerit partium hæc causa communis. Repetebant præterea deos penates, patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quæ tu invaseras. Hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus (etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui?) tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem. An tu Narbone in Mensas hospitum cùm vomeres, Dolabella pro te in Hispaniâ dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subitò revertissem. Exposui nuper, P. C. causam reditûs mei. Volui si possem, etiam ante Cal. Jan. prodesse Reip. nam quod quærebas quomodo redîssem; primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & togâ, nullis nec caligis, nec lacernâ. At etiam aspicis me, & quidem, ut videris, iratus. Nè tu mecum jam in gratiam redeas, si scias, quàm me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi, quàm quod, qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum Consulatum peteres, vel potiùs rogares; is per municipia

Coloniaſque Galliæ, à qua, nos tum, cum Conſulatus petebatur, non rogabatur, petere Conſulatum ſolebamus cum caligis & lucernâ cucurriſti. At videte levitatem. Cùm hora diei decima ferè ad Saxa rubra veniſſet, delituit in quadam cauponulâ, atque ibi ſe occultans, perpotavit ad veſperum: inde ciſio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite obvoluto. Janitor, *Quis tu?* A Marco tabellarius. Confeſtim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur, eique epiſtolam tradit. Quam cùm illa legeret flens (erat enim amatoriè ſcripta: caput autem literarum, ſibi cum illa mimâ poſthac nihil futurum: omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe,) Cùm mulier fleret uberiùs, homo miſericors ferre non potuit; caput aperuit; in collum invaſit. O hominem nequam (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil poſſum dicere) ergò ut te catamitum, nec opinatò cùm oſtendiſſes præter ſpem mulier aſpiceret, idcircò urbem errore nocturuuro, Italiam multorum dierum metu preturbaſti? Et domi quidem cauſam amoris habuiſti; foris etiam turpiorem, nè L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Trib. pleb. cùm reſpondiſſes, te rei tuæ causâ veniſſe, populum in te dicacem etiam reddidiſti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæſari ex Hiſpaniâ redeunti obviàm longiſſimè proceſſiſti: celeriter iſti, & rediſti, ut cognoſceret te, ſi minùs fortem, attamen ſtrenuum. Factus es ei rurſus neſcio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæſar; quem planè preditum ære alieno, egentémque, ſi eundem nequam hominem, audacémque cognoverat, hunc in familiaritatem libentiſſimè recipiebat. His igitur rebus præclarè

rè commendatus, jussus es renunciari Consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabellâ, qui tum est impulsus, inductus, illusus. Qua in re quanta fuerit utriusque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum & receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Cal. Jan. cogimur in Senatum: invectus est copiosiùs multò in istum, & paratiùs Dolabella, quàm nunc ego. Hic autem iratus, quæ dixit, dii boni! Cùm primum Cæsar ostendisset, se, prius quàm proficisceretur, Dolabellam Consulem esse jussurum: quem negant Regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: Sed cùm Cæsar ità dixisset, tum hic bonus Augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset; idque se facturum esse asseveravit. In quo primùm incredibilem stupiditatem hominis cognoscite: quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? Vide nè etiam faciliùs, nos enim nunciationem solùm habemus; Consules & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. multis antè mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquàmnè divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, &, si quis servavit, non habitis comitiis sed prius quàm habeantur, debet nunciare. Verum implicata inscitia impudentia est, si nec scit quod Augurem, nec facit

quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus; nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inserens, beneficia, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies; sortitio prærogativæ quiescit; renunciatur: tacet, prima classis vocatur; renunciatur: deinde, ut assolet, suffragia: tum secunda classis vocatur: quæ omnia citiùs sunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) alio die, inquit, ô impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servâsse dixisti, neque hodie dicis. id igitur obvênit vitium, quod tu jam Cal. Jan. futurum esse prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò herculè magnâ, ut spero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti P. Rom. religione. Augur Auguri, Consul Consuli obnunciavisti. Nolo plura, nè acta Dolabellæ videar convellere; quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus Consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus, si nihil est, cùm Augur his verbis nunciat, quibus nunciâsti: confitere te cum alio die dixeris, sobrium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, Augur à Collegâ requiro. Sed nè fortè ex multis rebus gestis, M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C. apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modò nè nauseet, faciat, quod in porticu Minuciâ fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire;

ut

ut videam ubi Rhetoris tanti merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in roſtris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in ſellâ aureâ, coronatus: aſcendis: accedis ad ſellam: ità eras Lupercus, ut te eſſe Conſulem meminiſſe deberes. Diadema oſtendis: gemitus toto foro: undè diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum, & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergò unus, ſcelerate, inventus es, qui cùm autor regni eſſes; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Po. R. ferre & pati poſſet. At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut ſervires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè ſervires: à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas: ô præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num exſpectas dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam virorum ſummorum gloriam: dicam tamen dolore commotus, quid indignius, quàm vivere eum, qui impoſuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit? At etiam inſcribi juſſit in faſtis, *Ad Lupercalia, C. Cæſari, Dictatori perpetuo, M. Ant. Conſulem, populi juſſu regnum detuliſſe, Cæſarem uti noluiſſe.* Jamjam minimè miror, te otium perturbare: non modò urbem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non ſolùm de die, ſed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus, & judiciis

quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus; nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inserens, beneficia, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies; sortitio prærogativæ quiescit; renunciatur: tacet, prima classis vocatur; renunciatur: deinde, ut assolet, suffragia: tum secunda classis vocatur: quæ omnia citiùs sunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) alio die, inquit, ô impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servâsse dixisti, neque hodie dicis. id igitur obvênit vitium, quod tu jam Cal. Jan. futurum esse prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò herculè magnâ, ut spero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti P. Rom. religione. Augur Auguri, Consul Consuli obnunciavisti. Nolo plura, nè acta Dolabellæ videar convellere; quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus Consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus, si nihil est, cùm Augur his verbis nunciat, quibus nunciâsti: confitere te cum alio die dixeris, sobrium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, Augur à Collegâ requiro. Sed nè fortè ex multis rebus gestis, M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C. apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modò nè nauseet, faciat, quod in porticu Minuciâ fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire;

ut

ut videam ubi Rhetoris tanti merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in rostris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in sellâ aureâ, coronatus: ascendis: accedis ad sellam: ità eras Lupercus, ut te esse Consulem meminisse deberes. Diadema ostendis: gemitus toto foro: undè diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. Tu ergò unus, scelerate, inventus es, qui cùm autor regni esses; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Po. R. ferre & pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè servires: à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas: ô præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num exspectas dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam virorum summorum gloriam: dicam tamen dolore commotus, quid indignius, quàm vivere eum, qui imposuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam inscribi jussit in fastis, *Ad Lupercalia, C. Cæsari, Dictatori perpetuo, M. Ant. Consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse.* Jamjam minimè miror, te otium perturbare: non modò urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solùm de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & judiciis esse

eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Ideóne Lucius Tarquinius exactus? Spurius Caſſius, Spurius Melius, Marcus Manlius necati, ut multis poſt ſeculis, à Marco Antonio, quod fas non eſt, Rex Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus, de quibus rebús Idibus Martiis fuit in Senatu Cæſar acturus. Quæro tum tu quid egiſſes? audiebam quidem te paratum veniſſe, quòd me de ementitis auſpiciis, quibus tamen parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem fortuna Populi Romani: num etiam tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in idem tempus, quod iis de rebus, in quas ingreſſa erat oratio, prævertendum eſt: quæ tua fuga? quæ formido præclaro illo die? quæ propter conſcientiam ſcelerum deſperatio vitæ? cùm ex illa fugâ, beneficio eorum, qui te, ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clàm te domum recepiſti? ô mea ſemper fruſtrà veriſſima auguria rerum futurarum: dicebam illis in capitolio liberatoribus noſtris, cùm me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer: quoad metueres, omnia te promiſſurum; ſimulac timere deſiiſſes, ſimilem te futurum tui. Itaque cùm cæteri Conſulares irent, & redirent, in ſententiâ manſi: neque te illo die, neque poſtero vidi: neque ullam ſocietatem optimis civibus cum improbiſſimo hoſte fœdere ullo confirmari poſſe credidi. Poſt diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm, omnes aditus armati obſiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi ſubitò inimicus extitiſti, tamen me tui miſeret, quòd tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuiſſes ſi illius diei mentem ſervare potuiſſes! pacem habe-

remus,

remus, quæ erat facta per obſidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni Magiſter officii:* improbum fecit ea, quæ dum timor abeſt, à te non diſcedit audacia. etſi tum, cùm optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri Tyranni, ſi illud funus fuit, ſceleratiſſimè, præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio; tu, tu, inquam, illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemiuſtum latus illius eſt, & eas quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maximâ parte ſervorum, quos nos vi manúque repulimus, in noſtras domus immiſiſti. Idem tamen quaſi fuligine abſtersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatus conſulta feciſti: nè qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, néve cujuſquam beneficii figeretur. meminiſti ipſe de exulibus: ſcis de immunitate quid dixeris. Optimùm verò quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub. ſuſtuliſti: quod quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum Dictatorem tolleres. metum. Conſtituta Reſp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius potuit ſui eſſe diſſimilis? inſpectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolùm ſingulis veniebant immunitates, ſed etiam populis univerſis: civitas non jam ſigillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante Rep. manere non poſſunt, provincias univerſas, P. C. perdidiſtis: neque vectigalia ſolùm, ſed etiam imperium populi Rom. hujus domeſticis nundinis diminutum eſt. Ubi eſt ſepties millies ſeſtertiûm, quod in tabulis,

esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideóne Lucius Tarquinius exactus? Spurius Cassius, Spurius Melius, Marcus Manlius necati, ut multis post seculis, à Marco Antonio, quod fas non est, Rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus, de quibus rebús Idibus Martiis fuit in Senatu Cæsar acturus. Quæro tum tu quid egisses? audiebam quidem te paratum venisse, quòd me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna Populi Romani: num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in idem tempus, quod iis de rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est: quæ tua fuga? quæ formido præclaro illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cùm ex illa fugâ, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clàm te domum recepisti? ô mea semper frustrà verissima auguria rerum futurarum: dicebam illis in capitolio liberatoribus nostris, cùm me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum; simulac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cùm cæteri Consulares irent, & redirent, in sententiâ mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum improbissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm, omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi subitò inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quòd tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuisses si illius diei mentem servare potùisses! pacem haberemus,

remus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni Magister officii*: improbum fecit ea, quæ dum timor abest, à te non discedit audacia. etsi tum, cùm optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri Tyranni, si illud funus fuit, sceleratissimè, præfuisti. Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio; tu, tu, inquam, illas faces incendisti, & eas, quibus semiustum latus illius est, & eas quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maximâ parte servorum, quos nos vi manúque repulimus, in nostras domus immisisti. Idem tamen quasi fuligine abstersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatus consulta fecisti: nè qua post Idus Martias immunitatis tabula, néve cujusquam beneficii figeretur. meministi ipse de exulibus: scis de immunitate quid dixeris. Optimum verò quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub. sustulisti: quod quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum Dictatorem tolleres metum. Constituta Resp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius potuit sui esse dissimilis? inspectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solùm singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non jam sigillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante Rep. manere non possunt, provincias universas, P. C. perdidistis: neque vectigalia solùm, sed etiam imperium populi Rom. hujus domesticis nundinis diminutum est. Ubi est septies millies sestertiûm, quod in tabulis,

lis, quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ, ſed tamen, ſi iis, quorum erat, non redderetur, quæ nos à tributis poſſet vindicare. Tu autem H. S. quadringenties, quod Idibus Martiis debuiſti, quónam modo ante Calend. Aprilis debere deſiiſti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? ſunt ea quidem innumerabilia, quæ à diverſis emebantur non inſciente te: ſed unum egregium de Rege Deiotaro Pop. Rom. amiciſſimo decretum in Capitolio fixum: quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæſar? æquè atque huic ordini ut equeſtri, ut Maſſilienſibus, ut omnibus quibus Rempub. Pop. Rom. charam eſſe ſentiebat. Is igitur, à quo vivo, nec præſens nec abſens quicquam æqui bonive impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellârat hoſpitem præſens, computârat, pecuniam imperârat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus ſuis collocârat: Armeniam abſtulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus; at quibus verbis? modò æquum ſibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio, at ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Deiotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemús, æquum dixit videri. Syngrapha H. S. centies per legatos viros bonos, ſed timidos, & imperitos, ſine Sexti, ſine reliquorum hoſpitum Regis ſententiâ, factâ in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. Quâ ex ſyngraphâ quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſe ſuâ ſponte nullis commentariis Cæſaris, ſimulátque audivit ejus interitum, ſuo Marte res ſuas recuperavit. Sciebat homò ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe ut quæ

Tyranni

Tyranni eripuissent, ea, Tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur Jurisconsultus, nè iste quidem, qui tibi uni est Jurisconsultus, per quem hæc agis, ex istâ syngraphâ deberi dicet pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. Non enim à te emit: sed priùs quàm tu suum sibi venderes, ipse possedit: ille vir fuit; nos quidem contemnendi, qui autorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladiatorum libellos palam venditent. Itáque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia est? nuper fixa tabula est, quâ civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuitúrque, nè post M. Brutum Proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (nè nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omninò nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem quam fixisti, Cæsar tulit? nullius insector calamitatem: tantum queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum causàm dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui sunt, qui in simili calamitate fuerint: cur tuâ misericordiâ simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cùm de reliquis ferres noluisti: quem etiam ad Censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparâsti,

quæ

quæ & riſus hominum & querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuiſti? an quia Tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nunciabat? tua quid intereſt? nulla auſpicia ſunt tuorum, cum ſis religioſus; quid? eundem in Septemviratu nonne deſtituiſti? intervenit enim: quid metuiſti? credo ne ſalvo capite negare non poſſes. omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas. filiam ejus ſororem tuam ejeciſti, falsâ conditione quæſitâ, & ante perſpectâ; non eſt ſatis: porbri inſimulâſti pudiciſſimam fœminam: quid eſt, quod addi poſſit? contentus eò non fuiſti. frequentiſſimo Senatu Cal. Jan. ſedente patruo, hunc tibi eſſe cum Dolabellâ odii cauſam auſus es dicere, quòd ab eo ſorori, & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperîſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiórne, qui in Senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurcè, tam impiè dixeris? Sed ad chirographa redeamus. quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæſaris pacis causâ confirmata ſunt à Senatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo autore proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Calendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit Conſilium? quem unquam advocâſti? quas Calendas Junias exſpectâſti? an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? ô præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Maio, tum, cùm etiam Capuam coloniam deducere conatus es: quemadmodum illam adieris, vel potiùs penè non adieris, ſcimus. cui tu urbi mi-

nitaris,

nitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *penè* tollatur, atque nobilitata ſit tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tua iſta detrimenta ſunt, illa noſtra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas, mimos dico, & mimas in agro, P. C. Campano collocatos. Quod jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in Pop. Rom. patrimonio glandiferæ, & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanum feciſſet. Rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet: Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quò Cæſar antè deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capuâ tu quidem, ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſſéſne ubi colonia eſſet, eò coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ eſſet auſpicatò deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos aſcribi poſſe reſcripſi: tu autem inſolentiâ elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo, erat paucis annis antè deducta, ut vexillum vidères, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ penè perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis ſanctiſſimi atque integerrimi viri fundum Caſſinatem; quo jure? quo ore? eodem inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turſelli prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones; & ſi ab haſtâ, valeat haſta, valeant tabulæ, modò Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non

non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem praeconis audivit? misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare; ipsum enim expectare magnum fuit. quis verò audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quòd si etiam scripsit ad te Cæsar ut redderes; quid satis potest dici de tantâ impudentiâ? Remove gladios illos parumper, quos videmus: jam intelliges aliam causam esse hastis Cæsaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator, arcebit. At quàm multos dies in eâ villâ turpissimè es perbacchatus? ab horâ tertiâ bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? sed tamen quàm à dispari tenebantur. Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illâ villâ antea dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ, ratio, omnisque doctrina. At verò te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matres-familiâs versabantur. Casilino salutatum veniebant, Aquino, Interamnâ: admissus est nemo, jure id quidem. In homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cùm inde Romam proficisens ad Aquinum accederet, obviàm ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo; at iste opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aqui-

nates:

nates: ſed tamen in viâ habitabant, quid Anagnini? qui cùm eſſent devii, obviàm ei deſcenderunt, ut iſtum, tanquam ſi eſſet Conſul, ſalutarent. Incredibile dictu: ſed tum nimis inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim, cum duos ſecum Anagninos haberet Muſtelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliáſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Caſſium, quòd Brutos patronos adoptâſſent: magno quidem judicio, ſtudio, benevolentiâ, charitate, non ut te, ut Baſilium vi & armis, & alios veſtrî ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modò eſſe illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit, cùm illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit; quâ re tibi nunciatâ, ut conſtabat inter eos, qui unà fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, & arma. Collegam quidem de cœlo detraxiſti: effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certè, ut diſſimilis eſſet ſui. Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam poſtea dominantem, modò Cæſarem regnantem videramus: erant fortaſſe gladii, ſed ii abſconditi, nec ità multi: iſti verò quæ & quanta barbaria eſt? agmine quadrato cum gladiis ſequuntur ſcutati milites: Scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. conſuetudine obduruimus: Calend. Juniis cum in Senatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus. At iſte, qui Senatu non egeret, neque deſideravit quenquam, & potiùs diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatim illa mirabilia

rabilia facinora effecit: qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causâ, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut Rempub. concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idemque, cùm actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In Publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoriâ diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem; sive quòd Tyranni sacerdos es, sive quod mortui. Quæro deinceps, num hodiernus, dies, quis sit, ignores? nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tuâ lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contamainari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quod potes dicere, cur alia defendas,

das, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam est nudus concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omninò hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione meâ, cui te respondere posse confidas? Sed præterea omittamus: hunc unum diem, hunc unum, inquam. hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus septus, est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros, Ithyreos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causâ se facere dicit. Nónne igitur millies perire est melius, quàm in suâ civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Charitate, & benevolentiâ civium septum oportet esse, non armis. Eripier, extroquebit tibi ista Pop. Rom. utinam salvis nobis: sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes esse, mihi crede, diuturnus. Etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumeliâ describo, nimiùm debet diu Pop. Rom. pensionem tertiam. Habet Pop. Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne Reipub. præsidium, vel potiùs ipsa Resp. quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certè Respub. adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quum volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dul-

ce

ce eſt, & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt. *Pax eſt tranquilla libertas*: ſervitus, malorum omnium poſtremum, non modò bello, ſed morte etiam repellendum. Quòd ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores è conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt: illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus; qui tamen rex fuit cum eſſe Romæ Regem liceret. Spu. Caſſius, Surius Melius, M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipſum factum per ſe præclarum atque divinum eſt, tum expoſitum ad imitandum: præſertim cùm illi eam gloriam conſecuti ſunt, quæ vix cœlo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſâ conſcientiâ pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam ſuſtuliſti: pone ante oculos lætitiam Senatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ tuorumque, tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & ſenſûs ſtupore ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi, veræ laudis guſtum non habent. Sed ſi te laus allicere ad rectè faciendum non poteſt; nè metus quidem à fœdiſſimis factis poteſt avocare Judicia non metuis? ſi propter innocentiam, laudo: ſi ptopter vim, non intelligis ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit? Quòd ſi non metuis viros fortes, egregioſque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quæ eſt autem vita, dies & noctes

noctes timeri à ſuis? niſi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quoſdam habuit ex iis, à quibus eſt interfectus: aut tu es ullâ re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis Reipub. calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare eſt meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis epulis, multitudinem imperitam delenierat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, conſuetudinem ſerviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipub. ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt, quòd didicit jam Pop. Rom. quantum cuique crederet, quibus ſe committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe, quàm ſit re pulchrum, beneficio gratum, famâ glorioſum, Tyrannum occidere? an cùm illum homines non tulerint, te ferent? certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas expectabitur. Reſpice quæſo aliquando Rempub. M. Antoni, quibus ortus ſis, non quibuſcum vivas, conſidera: mecum ut voles, cum Repub. redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor. Defendi Rempub. adoleſcens, non deſeram ſenex: contempſi Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. Quinetiam corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte meâ libertas civitatis poteſt. Utinam aliquando dolor Pop. Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim ſi abhinc annos prope viginti

viginti hoc ipso in templo negavi, posse mortem immaturam esse Consuli: quantò veriùs nunc negabo seni? Mihi verò, P. C. jam etiam optanda mors est perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quásque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Pop. Rom. liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quisque mereatur.

ORATIO XI.

Quæ est pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphali Argumentum.

Quum Mithridates, *Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ* DCLXII, *quo tempore primum dissidium civile in Romani populi viscera gliscebat: eum* Sylla *primùm magnis cladibus affectum oppressit. Conversum deinde, ac majoribus quam antea copiis, adeòque totius regni sui molo, ceu quadam diluvie, totum penè orientem ac septentrionem invadentem,* L. Lucullus *incredibili superavit virtute: confecturus bellum universum, nisi militum suorum imperium omne detractantium virtute destitutus, aut à Senatu in urbem fuisset revocatus. Sæviente interea* Mithridate, *ac impunè grassante,* C. Manilius *Tribunus*

bunus plebis legem tulit, ut Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, ac cætera Provinciæ, quas antè Lucullus *obtinuit, cum exercitu & navali bello* Cn. Pompeio *mandaretur. Hâc lege quoniam* Pompeii *potentia, quæ multis formidolosa erat, nimium augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, &* Lucullus *suâ quasi victoriâ ac triumphi gloriâ privari videbatur:* Hortensius *&* Q. Catulus, *viri consulares, legis promulgationi intercedere conabantur, cæteris metu plebis conticentibus. Contra horum sententias* Cicero *mirè perorat,* Magnum Pompeium *non humanis, sed divinis laudibus extollendo, & nomen ejus à quatuor imperatoris necessariis commendando: scientiâ vedelicit rei militaris, virtute, authoritate, felicitate. Quas res summas esse in* Pompeio *demonstrat. Et arguit etiam pro* Gabinio: *ut detur Legatus* Pompeio, *& exquisitis rationibus, divinâ penè ac cœlesti elequentiâ contraria argumenta confutat.*

QUanquam mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, statueremque, nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent;

derent; & meus labor in privatorum periculis castè integréque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè & si quid etiam dicendo consequi possum; iis ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud imprimis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolitâ mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in quâ oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiâque virtute. Hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire. Itáque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque ut indè oratio mea proficiscatur, undè hæc omnis causa ducitur: Bellum grave & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris afferuntur ex Asiâ quotidiè literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ; qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculáque rerum suarum detulerunt. Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures:

regnum

regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum magnis rebus geſtis ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci atque expeti, eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem. Cauſa quæ ſit videtis: nunc quid agendum ſit, conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima pop. Romani vectigalia & maxima: quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt, & à vobis, & ab imperatoribus reipub. conſulendum. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes atque avidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, quæ penitùs jam inſedit, atque inveteravit, in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, totâ Aſiâ tot in civitatibus, uno nùncio, atque unâ literarum ſignificatione, cives Romanos necandos trucidandóſque denotavit, non modò adhuc pœnam nullam ſuo dignum ſcelere non ſuſcepit; ſed ab illo tempore annum jam tertium & vigeſimum regnat; & ità regnat, ut ſe non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit; ſed emergere è patrio regno, atque

in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce, versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportârint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores; sed ita triumphârunt, ut ille pulsus superatúsque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam respublica; Murænam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit. Qui postea quàm maximas ædificâsset, ornâssetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparâsset, & se Bosporanis finitimis suis bellum inferre simulâsset; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis maximéque diversis uno consilio, à binis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in alterâ parte ità res à Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ità dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa affricta esse videatur: Sed pro vestri imperii digni-

tate

nitate atque gloriâ, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe mercatoribus ac naviculatoribus injuriosiùs tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erant appellati superbiùs, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum P. Romani consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit? illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, nè ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimem vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes cuncta Asia, atque Græcia, vestrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem a vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident & sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse, in quo summa sunt omnia, & eum prope esse quo etiam carent ægriùs: cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos

eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant ut ſe quoque, ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quòd ejuſmodi in provinciam homines cum imperio miſimus, ut etiamſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum non multùm ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ manſuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſimè commoratur. Quare ſi propter ſocios nullâ ipſi injuriâ laceſſiti majores veſtri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit injuriis provocatos, ſociorum ſalutem unà cum imperii veſtri dignitate defendere? præſertim cùm de veſtris maximis vectigalibus agatur? Nam cætèrarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus: Aſia verò tam opima eſt, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itáque hæc vobis provincia, Quirites, ſi & belli utilitatem & pacis dignitatem ſuſtinere vultis, non modò à calamitate, ſed etiam à metu calamitatis eſt defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus, non ſolùm adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. Nam cùm hoſtium copiæ non longè abſunt, etiamſi irruptio facta nulla ſit; tamen pecora relinquuntur. agricultura deſeritur, mercatorum navigatio

vigatio conquiescit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scripturâ vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo esse existimati, aut eos qui Vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent, atque exigunt; cùm duo reges cùm maximis copiis prope adsint, cùm una excursio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit: cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrantur? putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt conservaveritis, non solùm (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac nè illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis pro vestrâ sapientiâ, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus; eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi, & industrii partim in Asiâ negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas & suorum in eâ provinciâ pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre multorum civium calamitatem à rep. sejunctam esse non pos-

 se.

se. Etenim illud primùm parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Asiâ res magnas permulti amiserunt, scimus, Romæ solutione impeditâ, fidem concidisse. Non enim possunt unâ in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempub. & mihi credite id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republicâ defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici belli genus esse ità necessarium, ut sit gerendum, non esse ità magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est nè fortè à vobis, quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori, debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, urbémque Asiæ clarissimam nobisque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse

ab

ab ipſo rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementiſſimè; L. Luculli virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore claſſem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis præliis eſſe deletas: patefactúmque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet: Sinopem atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteraſque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe reges atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia ſalvis populi Romani ſociis atque integris vectigalibus ſunt geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis atque ità reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ità ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum, Cognoſcite, Quirites, non enim ſine cauſâ quæri videtur. Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fugâ, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe; ut eorum collectio diſperſa, mœrórque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex totâ Aſiâ direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri

colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. Ità illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fugâ Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditúmque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi causâ, in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis uſus erat ſecundis, tamen nimiâ longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus quàm proceſſus longior quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmârat; & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itáque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt auſus optare. Nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei

præter

præter spem acciderat, ut eam, postea quam pulsus erat, terram unquam attingerit; sed in exercitum vestrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut poetæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo gravissimáque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit; partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos conjecturâ perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis; quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suspiciant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium, copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimùm tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superârit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causâ dubium facere posset? ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur

hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo, atque pueritiæ diſciplinâ, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam, profectus eſt, qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris; ineunte adoleſcentiâ maximi ipſe exercitûs imperator: qui ſæpiùs cum hoſte conflixit, quam quiſquam cum inimico concertavit; plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris, non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis; non offenſionibus belli, ſed victoriis; non ſtipendiis, ſed triumphis, eſt traducta. Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum; varia & diverſa genera, & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit. Jam verò virtuti Cn, Pompeii quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Non enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo; quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor L. Sulla hujus virtute & conſilio confeſſus eſt liberatum: teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctum periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii explicavit:

vit: teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum internecione patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſimè plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratóſque conſpexit: teſtis eſt iterum & ſæpiùs Italia, quæ cum ſervili bello terto periculoſóque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum: teſtes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; denique maria omnia tum univerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret? cùm aut hieme, aut referto prædonun mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum, atque diſperſum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus, uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus liberam per hoſce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præſidio cladibus veſtris fuiſtis? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quam multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis veſtris ego mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe: cùm exercitus noſtri Brundiſio nunquam, niſi

ſummâ

summâ hieme, transmiserint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilésque alias, captas esse commemorem; cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ, celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querar; cum prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est. Proh dii immortales! tantámne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipub. potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quâ celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstûs studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum intempestivo ad navigandum mari, Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipubl. firmissimis præsidiis classibúsque munivit. Inde, cum in Italiam

liam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, & Galliâ Ciſalpinâ, præſidiis ac navibus confirmatâ, miſſis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus firmiſſimiſq; præſidiis adornavit: ipſe autem, ut à Brunduſio profectus eſt, unde quinquageſimo die totam ad imperium populi Romani Siciliam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt, partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cùm ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſidéſque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, mediâ æſtate confecit. Eſt hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulò antè commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ ſunt? non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comiteſque virtutis. Ac primùm quantâ innocentiâ debent eſſe imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quantâ fide! quanta felicitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! quæ breviter, qualia ſunt in Cn. Pompeio, conſideremus. Summa enim omnia ſunt, Quirites; ſed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipſa per ſeſe, cognoſci atque intelligi poſſunt. Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republ. cogitare, qui pecuniam ex ærario

deprom-

depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem, provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itáque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italiâ, per agros atque oppida civium Romanorùm nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum faciliùs statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimatis. Utrùm plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an Hibernis Sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet: neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hinc miramur hunc hominem tantùm excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò, manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? jam vèrò quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur: non modò, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur; sed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali sit temperantiâ, considerate. Unde illam tardam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas

ter-

terras pertulerunt, ſed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardârunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem; poſtremò, ſigna & tabulas cæteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille nè viſenda quidem exiſtimavit. Itáque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cœlo delapſum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentiâ: quod jam nationibus exteris incredible ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non ſine causâ majores ſuos tum cùm hac temperantiâ magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano quam imperare aliis maluiſſe. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Jam quantum conſilio, quantùm dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoviſtis. Fidem verò ejus inter ſocios quantùm exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam eſſe judicârint? Humanitate jam tantâ eſt, ut difficile dictu ſit, utrùm hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint: Et quiſquam dubitavit quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum ſit, qui ad omnia veſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus eſſe videatur? Et quoniam

am auctoritas multùm in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimùm possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cùm sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An verò ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit; cùm universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itáque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex summâ inopiâ & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantum vix ex summâ ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui; cùm socii pertimuissent, hostium opes animique crevissent, cùm satis firmum præsidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus

tus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitavit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age verò illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis tàmque diversis, tam brevi tempore, omnes unà huic se dediderunt? quod Cretensium legati, cùm in eorum insulâ nostrâ imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? cùmque Pompeius legatum semper judicavit, ii, quibus semper erat molestum, ac eum potissimùm esse missum, speculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantùm apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate deorum timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia, mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas benè gerendas

rendas divinitùs adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, de quo nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed ut præterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur: nè aut inviſa diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata eſſe videatur. Itáque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantáque felicitate geſſerit: ut ejus ſemper voluntatibus non modò cives aſſenſerint, ſocii obtemperârint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti tempeſtatéſque obſecundârint. Hoc breviſſimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium, ac perpetuum ſit, Quirites, cùm communis ſalutis, atque imperii, tum ipſius hominis cauſâ ſicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ità neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit: ità magnum ſit, ut accuratiſſimè ſit adminiſtrandum: & cùm ei imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum eſt, in rempublicam conſervandam atque amplificandam conferatis? Quod ſi Romæ Cn. Pompeius privatus eſſet hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cùm ad cæteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipſis locis adſit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim poſſit, quid exſpectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera ſummâ cum ſalute

ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clariſſimus, amantiſſimus reip. veſtris beneficiis ampliſſimis affectus, Q. Catulus; itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortenſis, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuiſſe & valere oportere confiteor: ſed in hac cauſâ, tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias fortiſſimorum virorum & clariſſimorum; tamen omiſſis auctoritatibus, ipſâ re & ratione exquirere poſſumus veritatem; atque hoc faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in uno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius? ſi uni omnia tribuenda ſunt unum digniſſimum eſſe Pompeium: ſed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit jam iſta oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tuâ ſummâ copiâ, ac ſingulari facultate dicendi, & in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatéque dixiſti, cum is de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgâſſet; & ex hoc ipſo loco permulta idem contra legem verba feciſti. Quid tum, per deos immortales, ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipſius populi Romani ſalus & vera cauſa valuiſſet; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cùm populi Romani, legati, prætores, quæſtoreſque capiebantur? cùm ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cùm ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam

publicam iam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultùm classe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At, herclè, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magnâ ac multò maximâ parte, non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii, caruit. Nos quorum majores Antiochum regem classe Persenque superârunt, omnibúsque navalibus pugnis Carthaginienses homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimósque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnos socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum cùm insula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari posita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modò Provinciis, atque oris Italiæ maritimis, at portubus nostris, sed etiam Appiâ jam viâ carebamus; & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum ascendere; cùm enim vobis majores vestri exuviis nauticis & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem sententiâ

tiâ, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miſeriâ ac turpitudine liberavit; ſed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe adhuc: Gabinio dicam anne Pompeio, an utrique? (id quod eſt verius nè legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetent ac poſtulanti? Utrùm ille, qui poſtulat legatun ad tantum Bellum, quem velit, idoneus non eſt qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios diripendáſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint; an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibu conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitûs, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus? an Cn Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, cùn tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello: quod lege Gabiniâ geritur in hoc imperatore, atque exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? de quo legando ſpero Conſules ad Senatum relaturos: qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, veſtrum jus beneficiúmque defendam: neque præter interceſſionem, quidquam audiam, de quâ (ut arbitror) iſti ipſi qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, conſiderabunt. Meâ quidem ſententiâ, Quirites, unus

unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur: propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum ſuſceptumque confecit. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate & ſententiâ dicendum eſſe videatur: qui cùm ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, ſi quid de eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri? cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope unâ voce in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non, & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. Sed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quòd quò minùs certa eſt hominum ac minùs diuturna vita, hoc magis reſpublica per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vitâ atque virtute. Etenim nihil novi fita contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco majores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati paruiſſe: ſemper ad novos caſus temporum novorum, conſiliorum rationes accommodâſſe: non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ità vobis patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur, ut idem cum Jugurthâ, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret: in ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova ſummâque, Catuli voluntate, conſtituta recordamini. Quid enim tam novum, quàm adoleſcen-

adoloſcentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: Huic præeſſe? præfuit: Rem optimè ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus à ſenatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in eâ adminiſtrandum? Fuit in his Provinciis ſingulari innocentiâ, gravitate, virtute: bellum in Africâ maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit; ſed etiam ſtudio omni viſendam putavit. Quid tam inuſitatum, quàm ut cùm duo Conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimùmque pro Conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo quidem tempore, cùm eſſet non nemo in Senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro Conſule; L. Philippus dixiſſe dicitur, non ſe illum ſuâ ſententiâ pro Conſule ſed pro Conſulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ benè gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum Conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quàm ut ex Senatûs conſulto legibus ſolutus, Conſul antè fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? quid tam incredible, quàm ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine videmus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum

num auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium populique Rom. authoritatem improbari; præsertim cùm jam suo jure populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quod istis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè fecistis, & reip. parùm consuluistis; rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republicâ vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: ut aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, pop. Rom. universi auctoritati parendum esse, fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi, multæ & magnæ requiruntur. Difficile est, in Asiâ, Ciliciâ, Lyciâ, Syriâ, regnisque exterarum nationum, ità versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet: deinde etiamsi qui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum, quam civitatatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ, requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupidita-

pjditatem inferantur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis? an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asiâ, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur; tamen nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazâque regiâ, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, C. Pompeium, non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requsivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos, neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus, proficiscantur? ignorant videlicet isti, qui, ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? Quasi verò Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum esse videamus! Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum

omnium, maximarum rerum peritiſſimus, P. Servilius, cujus tantæ res geſtæ terrâ marique exſtiterunt, ut cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio, ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio & prudentiâ præditus: eſt Cn. Lentulus in quo omnes pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Caſſius integritate, virtute, conſtantiâ ſingulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur. Quæ cùm ità ſint, C. Manili, primùm iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementiſſiméque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in ſententiâ; neve cujuſquam vim aut minas pertimeſcas. Primùm in te ſatis eſſe animi conſtantiæque arbitror, deinde, cùm tantam multitudinem, cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoriâ, quidquid auctoritate, fide, conſtantiâ poſſum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano, polliceor & defero; teſtórque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco, templóque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam agunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quò mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæ-

ram :

ram: propterea quod pericula facilè, ut hominem præſtare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honores autem, neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eâdem noſtrâ illâ laborioſiſſimâ ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quamobrem, quidquid in hac cauſâ mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ cauſâ ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates, partim obſcuras, partim apertas, intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles ſuſcepiſſe. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

ORATIO XII.

Quæ eſt pro

T. ANNIO MILONE.

Argumentum.

Titus Annius Milo, *civis Romanus, ſibi infeſtiſſimum, & infeliciſſimum Romanum civem* P. Clodium *habuit: multæque inter hos duos altercationes in Republicâ ſæpe fuerunt. Præcipuè verò, cùm* Milo *Conſulatum illius anni peteret, cujus anni Præturam* P. Clodius *adfectabat, adeò irâ & odio motus fuit, ut* Milonis *competitores*

modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut Milone repulso, eum Consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit Cicero, non potuit abuti Præturâ, ut cupiebat, Consule inimico suo Milone, qui ejus furores, & rabiem compressisset. Itáque summo studio nitebatur, ut Milo eo anno Consul non fieret, quod, videns se ullo modo obtinere non posse, sed Milonem opinione omnium Consulem esse futurum, statuit, si Ciceroni credimus, Milonem ipsum occidere, & ità res gesta fuit. Clodius enim ex Vrbe recessit, antequam Milo, & ad quandam suam villam accessit in Albanum, unde vesperi rediens versùs Romam, obviavit Miloni in viâ: ibat enim Lanubium, sive [ut quidam textus habent] Lavinium Milo ad prodendum ibi Flaminem, nam erat illius loci dictator. Et ibat Milo penulatus in rhedâ cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat Clodius expeditus in equo, cum electâ manu virorum. Itáque inter eos ante fundum Clodii, in viâ scilicet Appiâ, Congressio facta fuit, ut dicit Cicero, factoque in Milonem impetu à Clodianis, & in illo certamine fuit Clodius interfectus. Ob quam cædem accusatus est Milo, & à fautoribus Clodii expetuntur ab eo pœnæ debitæ, quia contra leges hominem interfecerit. Milo non negabat occidisse: Sed jure se occidisse dicebat. Decrevitque Pompeius ut de morte Clodii quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus selecti sunt judices qui in hac causâ judicarent. Pompeiúsque ipse armatis cohortibus forum complevit, nè fortè in tanto judicio ulli populares motus consurgerent. Cicero ergò Milonis amicissimus, inimicissimus Clodii, pro Milone hanc Orationem habuit insignem atque notabilem, & summo artificio singularem.

ETSI vereor, judices, nè turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; miniméque deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de suâ perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos; qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum, minimè vident. Non enim coronâ consessus vester cinctus est, ut solebat, non usitatâ frequentiâ stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid; ut in foro & in judicio. Quanquam præsidiis salutaribus & necessariis septi sumus: tamen, ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem; cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompei, sapientissimi & justissimi viri, consilium: qui profectò nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis. sed præsidium denunciant: neque solùm, ut quieto, sed etiam, ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modò defensioni meæ, verùm etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori aspici potest, & hujus exitum judicii exspectantes, non

cùm virtuti Milonis favet tum de se, de patriâ, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum infestúmque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternâ etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis, quorum clamor, si quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamorésque maximos, pro vestrâ salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris, si unquam de benè meritis civibus potestas vobis judicandi fuit, si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpè significâssent, re & sententiis declararent; hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus. Et quidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctubus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modò exstinguendam, sed eam gloriam

gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac causâ, judices, T. Anni Tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Milonis à Clodio factas: nec deprecaturi sumus ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis: sed, si illius insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo obtestabórque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audaciâ telisque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propriæ nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in Senatu ab inimicis sæpè jactata sunt, & in concione ab improbis, etiam paulò antè ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant, nempe in eâ, quæ primum judicium de capite vidit M. Horati fortissimi viri: qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omninò esse factum; aut rectè ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimetis dementem P. Africanum fuisse, qui cùm à C. Carbone tribuno plebis in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servi-

lius: aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me Conſule, Senatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itáque hoc, judices, non ſine causâ etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciſcendi causâ matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolùm humanâ ſed etiam deæ ſapientiſſimæ ſapientiâ liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, ſi telo defenderit, interfici impunè voluerunt: quis eſt qui, quoquo modo quis interfectus ſit puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus? Atqui, ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certè illud eſt non modò juſtum, verùm etiam neceſſarium, cum vis illata defenditur. Pudicitiam, cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat: facere enim probus adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir ſummus ſcelere ſolutum periculo liberavit. Inſidiatori verò, & latroni, quæ poteſt afferri injuſta nex? Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt enim hæc, judices, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didiſcimus, accepimus, legimus, verùm ex naturâ ipſâ arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus; ut, ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet; omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. *Silent* enim *leges inter arma*, nec ſe exſpectari jubent, cum ei, qui exſpectare velit, antè

injuſta

injuſta pœna luenda ſit, quàm juſta repetenda. Etſi perſapienter, & quodammodo tacitè, dat ipſa lex poteſtatem defendendi, quæ non modò hominem occîdi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi causâ vetat: ut, cùm cauſa non telum quæreretur, qui ſui defendendi causâ, telo eſſet uſus, non hominis occidendi causâ, habuiſſe telum, judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus ſim vobis defenſionem meam, ſi id memineritis, quod obliviſci non poteſtis, inſidiatorem jure interfici poſſe. Sequitur iſtud, quod à Milonis inimicis ſæpiſſimè dicitur, Cædem, quâ P. Clodius occiſus eſt, Senatum judicâſſe contra rempublicam eſſe factam. Illam verò Senatus non ſententiis ſuis ſolùm, ſed etiam ſtudiis comprobavit. Quoties enim eſt illa cauſa à nobis acta in Senatu? quibus aſſenſionibus univerſi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentiſſimo Senatu quatuor, ad ſummum quinque, ſunt inventi, qui Milonis cauſam non probarent? declarant hujus ambuſti tribuni plebis illæ intermertuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, Senatum non quod ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potiùs, quam propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita ſanè, dummodo eâ nos utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæſtionem, etſi non eſt iniqua, nunquam tamen Senatus conſtituendam putavit: erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum Senatui mors P. Clo-

dii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim Senatui de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta; de ejus interitu, quis potest credere Senatum judicium novum constituendum putâsse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam Senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in liberâ civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria. Nisi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi è republicâ, rempublicam tamen non vulnerârunt. Itáque ego ipse decrevi, cùm cædem in Appiâ factam esse constaret, non eum qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cùm inesset in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Divisa sententia, est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre: sic reliqua auctoritas Senatûs, emptâ intercessione, sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione suâ & de re, & de causâ judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appiâ viâ facta esset, in quâ P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum est; factúmne sit? at constat. A quo? at patet: videt etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse: quod nisi vidisset, posse absolvi eum qui fateretur, cùm videret nos fateri, neque quæri unquam

unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quam illam tristem, dedisset. Mihi verò Cn. Pomp. non modò nihil gravius contra Milonem judicâsse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oportet. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profectò, quod suâ sponte fecit P. ne Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, Senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus penè patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à Senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus nè necessariam quidem exspectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur, intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur & legibus, nisi fortè magis erat parricida, si quis Consularem patrem, quam si quis humilem necaverit; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, sed ubi impunè sui posteri latrocinarentur. Itáque in eadem istâ Appiâ viâ cùm ornatissimum equitem Romanum, M. Papirium occidisset,

occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebrò uſurpatur, poſteaquam latronis & parricidæ ſanguine imbuta eſt. Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocaret. Extorta eſt confitendi ſica de manibus. Caruit foro poſtea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico: januâ ſe, ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illâ causâ ſumma omnia fuerunt: inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vitâ nitebatur ſalus civitatis: eo porrò reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolùm civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Niſi fortè, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda. Perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. Minùs dolendum fuit, re non perfectâ; ſed puniendum certè nihilominus. Quoties ipſe, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi; ex quibus ſi me non mea vel reipublicæ fortuna ſervâſſet, qui tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet? Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompeium, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt: luget Senatus: mœret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ, agri de-

niquè

nique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea profectò causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & altâ quâdam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem: in communi omnium lætitiâ, si etiam ipse gauderet, timuit, nè videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit. Sed illud maximè; quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itáque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir fortissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupisset. Non enim mea gratia familiaritatibus contineretur, quæ latè patere non possunt, propterea quod consuetudines victûs non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex Consularibus te creavit potissimum. Dederas] enim, quàm contemneres populares insanias, jam ab adolescentiâ documenta maxima. Quamobrem, judices, (ut aliquando ad causam crimenque veniamus) si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causâ quidquam nostrâ aliter ac nos vellemus, à Senatu judicatum est; & lato ipse legis,

legis, cùm esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc justè sapientérque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit: quod quò faciliùs argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cum statuisset omni scelere in præturâ vexare rempubl. videretque ità tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret: subitò reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliquâ, sed ut haberet, quod ipse dicebat ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, mancam, ac debilem præturam suam futuram, Consule Milone: eum porrò summo consensu populi Romani Consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ità totum ut petitionem ipse solus etiam, invitis illis gubernaret. Tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret, convocabat tribus: se interponebat: coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium. Quanto ille plura miscebat, tantò hic magis indies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum Consulem, idque intellexit, non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & apertè dicere occidendum Milonem. Servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat,

Etruriamque vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obscura. Etenim palam dictitabat, Consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in Senatu, dixit in concione. Quin etiam Favonio fortissimo viro, quærenti ex eo, quâ spe fureret Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quatriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cùm sciret Clodius, (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Cal. Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Româ subitò ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret, atque ità profectus est, ut concionem turbulentam, in quâ ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempúsque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in Senatu fuisset eo die, quoad Senatus dimissus est, domum venit: calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cùm jam Clodius (siquidem eo die Romam venturus erat) redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus ut solebat, sine uxore, quod nunquam ferè: cùm hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparâsset, cum uxore veheretur in rhedâ penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorúmque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus horâ ferè undecimâ, aut non multò secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore

riore impetùm; adversi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de rhedâ, rejectâ penulâ, desiluisset, séque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ità esse putarent; fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente, domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposui, ità gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est: Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil quid vos, nihil quod omnes boni: nihil sanè id prosit Milo, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam vósque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possunt, à corpore, à capite, à vitâ suâ propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ità putâsset, certè optabilius Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrùm

ftrùm ità fentit, illud jam in judicium venit, non, occifúfne fit, quod fatemur; fed jure, an injuriâ: quod multis antea in caufis jam quæfitum eft. Infidias factas effe conftat: & id eft, quod Senatus contra rempublicam factum effe judicavit: ab utro factæ fint, incertum eft: de hoc igitur latum eft, ut quæreretur. Ità & Senatus rem, non hominem notavit, & Pompejus de jure, non de facto quæftionem tulit: Num quid igitur aliud in judicium venit, nifi uter utri infidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi, ut nè fit impune: fi ille huic, tum nos fcelere folvamur. Quonam igitur pacto probari poteft, infidias Miloni feciffe Clodium? fatis eft quidem, in illâ tam audaci, tam nefariâ belluâ docere, magnam eì caufam, magnam fpem in Milonis morte propofitam, magnas utilitates fuiffe. Itàque illud Caffianum, *Cui bono fuerit*, in his perfonis valeat, etfi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi fæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc affequebatur, non modò ut prætor effet, non eo Confule, quo fceleris nihil facere poteffet: fed etiam ut, his Confulibus prætor effet, quibus fi non adjuvantibus, at conniventibus certè fperâffet fe poffe rempublicam eludere in illis fuis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nec, fi cuperent, reprimere poffent, cùm tantum beneficium ei fe debere arbitrarentur, &, fi vellent fortaffe, vix poffent frangere hominis fceleratiffimi corroboratam jam vetuftate audaciam. An verò, judices, vos foli ignoratis? vos hofpites in hac urbe verfamini? veftræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis fermone verfantur, quas ille leges (fi leges nominandæ funt, ac non faces urbis, & peftes reipublicæ) fuerit impofiturus nobis

omnibus

omnibus, atque inusturus? Exhibe quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, qui te ajunt eripuisse è domo, & ex mediis armis turbâque nocturnâ, tanquam Palladium sustulisse, ut preclarum inde munus, atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et aspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, cùm omnia omnibus minabatur, movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudeliùs etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo: tu in publicum ejecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessariò fecisti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certè non debeo: P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi & solutam esse videbatis: nisi esset is Consul, qui eam auderet possetque confringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare? At * non P. Clodio remoto, usitatis jam rebus obnitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic una concessa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit: vos adepti estis, nè quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem Consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itáque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuò denique tentari cœptus est. Non modò igitur nihil prodest,

deſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiem ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat ut odiſſet primum defenſorem ſalutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum: poſtremò etiam accuſatorem ſuum: reus enim Milonis lege Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium ipſius, & in homine injuſto, quàm etiam juſtum eſſe? Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius conſuetudóq; defendant: hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò? judices? cum mœrentibus vobis urbe ceſſi, judiciumne, non ſervos, non arma, non vim timui? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat; multam irrogârat? actionem perduellionis intenderat: & mihi, judices, in cauſâ aut veſtrâ malâ, aut meâ nec præclariſſimâ, etiam judicium timendum fuit? ſervorum, & egentium civium, facineroſorum armis, meos cives, meis conſiliis periculiſque ſervatos pro me objici nolui: Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, penè interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: quâ in turbâ C. Vibienus Senator, vir optimus, cum hoc cùm eſſet unà, ità eſt multatus, ut vitam amiſerit. Itáque, quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilinâ acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pom-

peio est: hæc istam Appiam viam monumentum sui nominis nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pænè confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quàm præclaræ fuerunt? potuítne, cùm domum, ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuítne, cive egregio & viro fortissimo P. Sextio collegâ suo vulnerato? potuítne Q. Fabricio viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso crudelissimâ in foro cæde factâ? potuitne L. Cæcilii justissimi fortissimique prætoris oppugnatâ domo? potuitne illo die, cùm est lata lex de me; cùm totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro suâ vendicaret? Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus Consul inimicus Clodio, P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator Senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hostis cujus sententiam Senatus omnis de salute meâ gravissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui cùm de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis

cogi-

cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid, Privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modò occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cùm M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissimè suscipisset, atque illam belluam judicii laqueos declinantem jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cùm se ille fugiens in scalarum tenebris abdidisset? magnum Miloni fuit conficere illam pestem nullâ suâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties potestás fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curâsset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis ut Miloni uti virtute suâ liceret? Quem igitur cum omninm gratiâ noluit, hunc voluit cum aliquorum querelâ? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus: hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cùm honoris amplissimi contentio & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim quàm timida sit ambitio, quantáque & quam sollicita cupiditas Consulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos sensusque civium; qui non modò improbitati irascuntur candi-

didatorum,

datorum, ſed etiam in rectè factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & confitens ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin ille ſe, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, judices: quis ignorat, *Maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem?* in utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus eſt facti aut præclari, aut certè neceſſarii? an in Clodio, qui ità judicia pœnámque contempſerat, ut um nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? te, Q. Petilli, appello optimum, & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices: vos ex M. Favonio audîſtis, Clodium ſibi dixiſſe, & audîſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire quid cogitaret; vos poteſtis dubitare quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia nôſſe, negocii nihil erat: vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die. Itáque antevertit: at quo die? quo ut antè dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquîſſet. Ergò illi ne cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni nulla facultas manendi, exeundi non cauſa ſolùm, ſed etiam neceſſitas fuit. Quid, ſi, ut ille ſcivit, Milonem fore eo die in viâ, ſic Clodium Milo nè ſuſpicari quidem potuit. Primum

mùm quæro, quî scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potuistis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam familiarissimum suum rogâsset? scire potuit illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem necesse esse: sed erant permulti alii, ex quibus id facillimè scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? quæsierit sane. Videte quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum dixit. C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnis, familiaris meus & idem comes P. Clodii; cujus jam pridem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subitò ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum. Itáque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primùm certè liberatur Milo: non eo consilio profectus est, ut insidiaretur in viâ Clodio, quippe qui ei obvius futurus omninò non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, judices, fuisse qui in hac rogatione suadendâ dicerent, Milonis manu cædem esse factam consilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac sicarium abjecti hominis & perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse. Respiravi: liberatus sum: non vereor, nè, quod nè suspicari quidem potuerim, videor id cogitâsse. Nunc persequar cætera. Nam occurret illud: nè Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem è villâ non fuisset. Video enim

enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciâsse, non id nunciâsse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Româ proficiscens reliquerat morientem? Unà fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio, testamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me scripserat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie horâ decimâ denique ei nunciabatur? Age sit ità factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat festinationem? quod hæres erat? primùm erat nihil cur properato opus esset: deinde si quid esset, quid tandem erat, quod eâ nocte consequi posset, amitteret autem si postridie manè Romam venisset? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit: sic Miloni, cùm insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum, atque expectandum fuit noctu, invidioso & pleno latronum in loco occidisset: nemo ei neganti non credidisset: quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt. Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta solitudo indicâsset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Ariciâ rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. Cur neque antè occurrit nè in villâ resideret; nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset; video adhuc

constare

conſtare omnia, judices: Miloni etiam utile fuiſſe Clodium vivere; illi ad ea quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis fuiſſe: odium fuiſſe illius in hunc acerbiſſimum; in illum hujus nullum: conſuetudinem illius perpetuam in vi inferendâ; hujus tantùm in repellendâ: mortem ab illo denunciatam palàm Miloni, & prædicatam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuiſſe: hujus iter neceſſarium; illius etiam potiùs alienum: hunc præ ſe tuliſſe illo die Româ exiturum; illum eo die ſe diſſimulâſſe rediturum: hunc nullius rei mutâſſe conſilium; illum cauſam mutandi conſilii finxiſſe: huic ſi inſidiaretur, nocte propè urbem exſpectandum; illi, etiam ſi hunc non timeret, tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum. Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum eſt? ante fundum Clodii: quo in fundo propter inſanas illas ſubſtructiones, facilè mille hominum verſabatur valentium. Atqui excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat Milo, & ob eam cauſam eum locum ad pugnam potiſſimùm delegerat. At in eo loco eſt potiùs exſpectatus ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitârat? Res loquitur, judices, ipſa; quæ ſemper valet plurimùm. Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis; tamen appareret, uter eſſet inſidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rhedâ penulatus, unà ſederet uxor Quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promptum ad pugnam? cùm penulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore penè conſtrictus eſſet. Videte nunc

illum primùm egredientem è villâ subitò. Cur vesperi? quid necesse est tardè? quî convenit præsertim id temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse procul inde. Villam ut perspiceret? millies in eâ fuerat. Quid ergò erat moræ & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine eâ; nunquam non in rhedâ, tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat, etiam cùm in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quanquam paratus in imparatos, Clodius tamen mulier inciderat in viros. Nec verò sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis ferè esset paratus. Semper ille, & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantùm ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quàm maximis præmiis propositam, & pænè addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodiâ projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem: qui sæpe spoliantem jam & exultantem evertit & perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cùm à tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos irâ, vitámque domini desperantes, cùm incidisset, hæsit in his

pœnis

pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vitâ expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, nè indicaretur, nè dolorem perferre non poſſent; nè tormentis cogerentur, occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appiâ viâ P. Clodium, confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? occideritne? occîdit. Jure, an injuriâ? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæſtio eſt, juris in judicio. Quid igitur in causâ quærendum eſt, id agamus: hoc quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miſerit, ſi id potiùs quæris, quàm cur parùm amplis afficeret præmiis: neſcis inimici factum repræhendere. Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulentâ concione, quæ tamen hujus auctoritate placata eſt non libertate ſolùm, ſed etiam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? etſi id quidem non tanti eſt, quàm quod propter eoſdem, non ſanguine & vulneribus ſuis crudeliſſimi inimici mentem oculóſque ſatiavit. Quos niſi manumiſiſſet, tormentis etiam dedendi fuiſſent conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis? Hic verò nihil habet in his malis quod minùs moleſtè ferat, quàm, etiamſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum. Sed quæſtiones urgent Milonem' quæ ſunt habitæ nunc in atrio Libertatis? quibuſnam de ſervis? rogas? de P. Clodii. Quis eos poſtulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni, quid poteſt agi ſeveriùs? de ſervis nulla quæſtio eſt in dominum niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. Proximè * deos acceſſit Clodius, propiùs quàm

tum, cùm ad ipſos penetrarât, cujus de morte tanquam de ceremoniis violatis quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum eſſe, & domini morte ipsâ triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cùm quæritur, verum inveniri poteſt? Age verò, quæ erat aut qualis quæſtio? Heus, * ubi Ruſcio, ubi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? Fecit: certa crux: Nullas fecit: ſperata libertas. Quid hac quæſtione certius? ſubitò arrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penès accuſatorem cùm fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integriùs? quid incorruptiùs? Quod ſi nondum ſatis cernitis, cùm res ipſa tot tam claris argumentis ſigniſque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conſcientiâ exanimatum, Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus! qui ingreſſus in forum, ardente curiâ? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ oratio? Neque verò ſe populo ſolùm, ſed etiam Senatui tradidit: neque Senatui modò, ſed etiam publicis præſidiis & armis: neque his tantùm, verùm etiam ejus poteſtati, cui Senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui ſe nunquam profectò tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret; præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerint; & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccârint.

cârint. Neque verò ſine ratione certâ, cauſa Milonis ſemper à Senatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An verò obliti eſtis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis ſermones, & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam eſſe rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putâſſe, ut æquo animo patriâ careret, cum ſanguine inimici explêſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet; non dubitaturum fortem virum, quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervâſſet. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur; *Erumpet*, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives optimè de republicâ meritos, in quibus homines non modò res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur! Ergò illa falsò fuerunt, quæ certè vera exſtitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſtè veréque defendere. Quid? quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conſcientiam perculiſſet, ut ſuſtinuit, dii immortales! ſuſtinuit? immò verò ut contempſit; ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet: ſcutorum, gladiorum, frænorum, ſparorum, pilorúmque etiam multitudo deprehendi poſſe judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet

conducta domus: arma in villam Otriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm, sed penè credita: nec ante repudiata sunt, quàm quæsita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam, ut sentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quinetiam audiendus sit Poppa Licinius nescio quis de Circo maximo; servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompeio conjurâsse; deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, nè indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Arcessor in primis. De amicorum sententiâ rem defert ad Senatum. Non poteram in illius, mei, patriæque custodis tantâ suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi Poppæ, ebriosam confessionem servorum audiri; vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnia, nè aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium præstantissimâ virtute civem timidum suspicari: diligentiam totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo Senatu nuper in Capitolio Senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri, fidem non faciebat, nisi eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè ficta

ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello eâ voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tuâ vitâ nefariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ parteis ægras, & labantes, ut eas his armis sanares & confirmares, esse commissas. Quod si Miloni locus datus esset, probâsset profectò tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quàm te sibi: nullum se unquam periculum pro tuâ dignitate fugisse: cum illâ ipsâ teterrimâ peste sæpissimè pro tuâ gloriâ contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: sed à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperâsse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ità penitus insedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patriâ; is, qui ità natus est, & ità consuevit, te, Magne, tamen attestaretur; quod nunc etiam fa-

cit. Vide, quàm ſit varia vitæ commutabilíſque ratio, quàm vaga volubilíſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis proximorum, quantæ timiditates! Erit, erit illud profectò tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu ſalutaribus ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatus, (qui quàm crebrò accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum cùm Senatus ei commiſerit, ut videret, *nè quid reſpublica detrimenti caperet*, (quo uno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exſpectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? ſatis judicatum eſt à Pompeio, falsò iſta conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego ſentio, Milonem abſolvi à vobis oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod verò in illo loco atque in illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet; ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe, & more majorum, & ſuo jure poſſet) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis quod ſentiatis, liberè judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, támque veſtri ſensûs ignarus, atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. De quâ ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen

impunè

impunè Miloni palàm clamare atque mentiri gloriosè liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturísque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloriâ: sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo suo liberâsset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio Senatus solennes religiones expiandas sæpe censuit: eum quem cùm sorore germanâ nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus, se, quæstionibus habitis, dixit comperîsse: eum, qui civem quem Senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, pluribus sedibus in foro factis, singulari virtute & gloriâ civem, domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis tabulis publicis impressam extingueret: eum, denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini, qui non calumniâ litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis, petebat: qui non solùm Etruscos (eos enim penitùs contempserat) sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum, atque optimum civem judicem nostrum pellere possessionibus, armis castrísque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum hortósque peragra-

bat: qui janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cùm ab equite Romano, ſplendidiſſimo & forti viro, T. Paciano, non impetrâſſet, ut inſulam in lacu pretio venderet, repentè lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta atque * arenam convexit; Dominóque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno: qui huic T. Furfanio, (cui viro, dii immortales! quid enim de mulierculâ Sanctiâ, quid de adoleſcente Apronio, dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum; quâ invidiâ huic eſſet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fideliſſimâ gratiâ, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit; qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modò veſtibulo privaret, ſed omni aditu & * limine. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat; ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat, civitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre imperium, ſi id ille nactus eſſet? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas. Vota enim feceratis, ut in eos ſe potiùs * mitteret quàm in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias: * pecunias dico? à liberis medius fidius, ac conjugibus veſtris, nunquam ille effrænatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota ſunt omnibus, quæ tenentur? ſervorum ex-

ercitus

ercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam résque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite cives, P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro & hac dextrâ à cervicibus vestris repuli: & per me unum * effectum est, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: * Enimverò timendum quonam modo id * factum ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimùm reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse & dicat, & sentiat? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia, indicare: multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices: spero, multa vos liberosque vestros, in republicâ bonâ esse visuros. In his singulis ità semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro Consule, compressâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui, hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, nè odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentiùs hæc in illum evomere videar, quam veriùs. Etenim

etsi

etſi præcipuum eſſe debebat, tamen ità communis erat omnium ille hoſtis, ut in communi odio pænè æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, ne cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit. Quin ſic attendite, judices, nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ, & quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ; ſi poſſem efficere, ut Milonem abſolvatis: ſed ità ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? Quid? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac ſapientia eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum; ſi is, inquam, potuiſſet, ut, quæſtionem de morte P. Clodii ferre, ſic ipſum ab inferis excitare: utrum putatis facturum fuiſſe? etiamſi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eâdem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet. Hujus ergò interfector non eſſet etiam confitendo ab iis impetraturus, nè pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè ad immortalitatem, & religionem, & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi; tanti ſceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, ſed ad ſupplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, & magno

animo, & libenter, ſe feciſſe libertatis omnium cauſâ: quod ei certè non confitendum modò fuiſſet, verùm etiam prædicandum. Etenim ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi vèrò gratius putat eſſe vobis, ſui ſe capitis, quàm veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cùm præſertim in eâ confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos: ſin factum vobis non probaretur? (quanquam quî poterat ſalus ſua cuique non probari?) Sed tamen ſi minùs fortiſſimi viri virtus civibus grata cecidiſſet, magno animo conſtantique cederet ex ingratâ civitate. Nam quid eſſet ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo ſemper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque, & invidiam noſtram putaremus: nam quæ mihi contribuenda laus eſſet ipſi, cùm tantum in Conſulatu meo pro vobis ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quòd conabar, ſine maximis dimicationibus meis me eſſe auſurum arbitrarer? quæ mulier ſceleratum ac pernicioſum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſitâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo ſegniùs rempublicam defendit, is vir verè putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene-meritos de republicâ cives: viri fortis nè ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eâdem confeſſione T. Annius, quâ Ahala, quâ Naſſica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ noſmetipſi: &, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortunâ, conſcientiâ ſuâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales

ſibi

ſibi deberi putant. Nec verò quiſquam aliter arbitrari poteſt,niſi qui nullam vim cœleſtem exiſtimat numénve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo,neque ſol ille,nec cœli & ſignorum motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent; neque id, quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia; qui ſacra, qui ceremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſimè coluerunt, & nobis ſuis poſteris prodiderunt. Eſt, eſt profectò illa vis: neque in his corporibus atque in hac imbecillitate noſtrâ ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclara motu niſi fortè idcircò eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur; perinde quaſi noſtram ipſam mentem, quâ ſapimus, quâ providemus, quâ hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre aut planè qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit? quæ illam perniciem extinxit ac ſuſtulit: cui primùm mentem injecit, ut vi irritare, ferróque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano concilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium curâ,res illa perfecta: religiones mehercule ipſæ, aræque cùm illam belluam cadere viderunt, commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe.Vos enim Albani tumuli, atque luci,vos, inquam, imploro, atque obteſtor, vóſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæſis, proſtratíſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat, veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: túque, ex tuo edito monte, Latialis, ſancte Jupiter, cujus ille lucus, nemora,

finéſq; ſæpe omni nefario ſtupro & ſcelere macularet, aliquando, ad eum puniendum oculos aperuiſti: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu feræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt. Niſi fortè hoc etiam caſu factum eſſe dicimus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sexti Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam Bonam deam, cum prælium commiſiſſet, primùm illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur, etiam abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre; neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari, quàm in quo vita eſſet damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret & pateretur: polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: Senatûs graviſſima decreta perfregerat: pecuniâ ſe palàm à judicibus redemerat: vexârat in tribunatu Senatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patriâ expulerat; bona diripuerat, domum incenderat, liberos, conjugem meam vexaverat: Cneo Pompeio nefarium bellum indixerat: magiſtratuum privatorúmque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtârat Etruriam: multos ſedibus ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia,

lia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamâſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem illum ipſum, qui poterat obſtare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam, ſuam potentiam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat. Hic, dii immortales, ut ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioſo, ut huic faceret inſidias: aliter perire peſtis illa non potuit. Nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. Nec cùm ſolebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An Conſules in prætore coercendo fortes fuiſſent? primùm, Milone occiſo, habuiſſet ſuos Conſules: Deinde, quis in eo prætore Conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum Conſularem, crudeliſſimè necatum eſſe meminiſſet? omnia poſſideret, teneret lege novâ, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremò, niſi eum dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille Prætor, ille verò Conſul, ſi modò hæc templa atque ipſa mœnia ſtare, eo vivo, tamdiu, & Conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus, mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem

ab

ab universo populo Romano concessam uni ordini inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperitâ, (quanquam esset miserum id ipsum) sed ab uno, qui, cùm tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimùm abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat: & sunt qui de viâ Appiâ quærantur, taceant de curiâ: Ecquandó ab eo spirante forum potuisset defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi verò sustinuistis eos, qui cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitârunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cùm audiretur silentio M. Cœlius tribunus plebis, vir fortissimus, & in susceptâ causâ firmissimus, & bonorum voluntati & auctoritati Senatûs deditus, & in hac Milonis sive invidiâ, sive fortunâ singulari, divinâ, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causâ, extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat? nisi ut orem, obtestérque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco. Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atqui haud scio, an multò etiam sit adjuvandus magis. Etenim, si in gladiatoris pugnis, & infimi generis hominum conditione atque fortunâ, timidos, & supplices, & ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes, servare cupimus, eorúmque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant:
quanto

quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, Judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidie: valeant, inquit, valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihíque patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ republicâ cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo, si mihi republicâ bonâ frui non licuerit; at carebo malâ: & quamprimùm tetigero benè moratam & liberam civitatem, in eâ conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego cùm tribunus plebis, republicâ oppressâ, me Senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? ego cum te (mecum enim sæpissimè loquitur) patriæ reddidissem mihi non futurum in patriâ putarem locum? Ubi nunc Senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio vox, & defensio? mihíque ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam quò tutior esset vita vestra, suam se fecisse commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret:

ret: nec timet, nè, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam ſingularibus. Senatûs erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras rarò, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam ſibi vocem præconis modò defuiſſe, quam minimè deſiderârit: populi verò cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe Conſulem declaratum: nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certè vera ſunt, fortes & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere rectè factorum, quàm ipſa rectè facta: ſe nihil in vitâ, niſi præclariſſimè, feciſſe; ſiquidem nihil ſit præſtabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus: nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoriâ conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur aſcendere. De me, inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cùm omnes à meis inimicis faces invidiæ meæ ſubjiciantur: tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos, & actos, & inſtitutos dies: centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, & ut opinor, ultra quàm fines imperii populi Romani ſunt, non ſolùm fama jam de illo, ſed etiam lætitia peragravit. Quamob-

rem

rem ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe his abſentibus : ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum : ſed quo eſt iſta magis divina virtus, eò majore à te dolore divellor. Nec verò, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa tamen ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi : non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimè. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis ; (etſi, quis poteſt eſſe tantus?) Sed ne hunc quidem ipſum ut obliviſcar quanti me ſemper feceritis ; quæ ſi vos cepit oblivio, aut in me aliquid offendiſtis, cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? Præclarè enim vixero, ſi quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quòd tibi, O T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi : ego meum ſæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum : ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci : bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli : hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua dimicatio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcuuque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo ; voſque obſecro judices, ut veſtra beneficia quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe jubeatur. His lacrymis non movetur Milo ; eſt quodam incredibili robore animi ſeptus. Exilium ibi eſſe

eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus: mortem naturæ finem eſſe, non pœnam. Sed hic eâ mente quâ natus eſt: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipſum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republicâ ſanguinem effudiſtis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vóſque milites: vobis non modò inſpectantibus, ſed etiam armatis, & huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? O me miſerum! O me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos; ego te in patriâ per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervâſſet? at in quâ causâ non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus: à quibus non potuiſſe? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquieverunt. Quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, judices, cùm illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exſtinxi? omnes in me meóſque redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur ii, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro, vos pati mihi acerbiorem reditum eſſe, quàm fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam quî poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinam dii immortales feciſſent (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim, nè ſceleratè dicam in te quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò viveret, ſed etiam prætor, Conſul, Dictator eſſet, ante-

tequam hoc ſpectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, judices, conſervandum virum. Minimè, minimè, inquit; immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ità neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam niſi in patriâ morietur? aut, ſi fortè pro patriâ, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italiâ nullum ſepulchrum eſſe patiemini? hunc ſuâ quiſquam ſententiâ ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit. Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum; & hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtórque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem (mihi credite) is maximè probabit, qui in judicibus legendis optimum & ſapientiſſimum quemque legit.

M. Fabii Quintiliani
De CICERONE Judicium.

Lib. 10. *Inſtitut. Orat. Cap.* 1.

10 — ORatores verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græcæ poſſunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter oppoſuerim: Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cùm præſertim id non ſit propoſiti ut eum Demoſtheni comparem hoc tempore: neque enim attinet; cùm Demoſthenem imprimis legendum, vel ediſcendum potiùs putem. Quorum ego virtutes pleraſque arbitror ſimiles, conſilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique

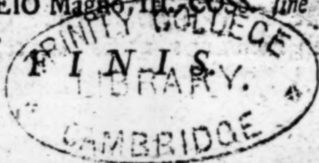
denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas; densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictiùs, hic latiùs pugnat: ille acumine semper, hic frequenter, & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimùm affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quanquam sint utriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit: nam mihi videtur M. Tullius cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm; sed plurimas, vel potiùs omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere dilgentiùs, movere vehementiùs potest? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cùm transversum vi suâ judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Jam in omnibus quæ dicit, tanta autoritas inest, ut dissentire pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimâ curâ consequi posset, fluunt illaborata: & illa, quâ nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis

dictus

dictus est: apud posteros verò id consecutus, ut Cicero jam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valdè placebit.

Orationum Selectarum Index.

FINIS.

Beadle olim fuit
verus possessor hujus Libri
sed nunc E: Stubbs est.